

DÖNÜM NOKTASINDAKİ ÜRDÜN: ARAP BAHARI, SURİYE KRİZİ VE MÜLTECİ HAREKETLERİNİN ÜRDÜN'E YANSIMALARI

**Alan Analizi
Yakın Doğu Enstitüsü**

**Yazar
Yrd. Doç. Dr. Nur Köprülü**

Bu çalışmada yer alan görüşler yazarlara ait olup Yakın Doğu Üniversitesi'nin kurumsal görüşü değildir.

**Yakın Doğu Enstitüsü Raporları No: 02
2015**

**Yakın Doğu Enstitüsü (YDE)
Near East Institute (NEI)**

YDE Raporları No: 2

Editörler : Ercan Çitlioğlu (Yakın Doğu Enstitüsü Danışmanı)
Doç. Dr. Umut Koldaş (Yakın Doğu Enstitüsü Müdürü)
Öğr. Gör. Erhan Ayaz (Yakın Doğu Enstitüsü Müdür Yrd)

Copyright @ Yakın Doğu Üniversitesi 2015
Tüm Hakları Saklıdır.
Birinci Baskı
Kütüphane Katalog Bilgileri
“Dönüm Noktasındaki Ürdün: Arap Baharı,
Suriye Krizi ve Mülteci Hareketlerinin Ürdün’e Yansımaları”
Alan Analizi
Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları

Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası Lefkoşa/KKTC.
Tel: 0392 680 2000 - 321.

Yakın Doğu Enstitüsü (YDE)
Near East Institute
Yakın Doğu Üniversitesi Büyük Kütüphanesi, Ofis: 50
Yakın Doğu Bulvarı PK/99138
Lefkoşa/KKTC
Tel: 0392 680 2000 -532.
www.yakindoguenstitusu.neu.edu.tr, [facebook/yakindoguenstitusu](https://facebook.com/yakindoguenstitusu)

İÇİNDEKİLER:

Giriş	4
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ürdün'e Genel Bakış.....	6
2. 'Filistin' Boyutu ve Ürdün'de Kimlik Politikaları.....	7
3. Ürdün'ün Başlıca Güvenlik Sorunları.....	9
4. Ürdün demokratikleşme süreçleri ve Filistinliler.....	14
5. Ürdün'ün Yanıtı.....	15
6. Suriye Krizi Sonrası Ürdün.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ürdün'deki Suriyeli Mültecilerle Başa Çıkmak.....	17
2. Ürdün'deki Radikal Dini Gruplarla (El Kaide'ye bağlı) Başetme.....	21
3. Ürdün'ün Dış Politikası Karşısında Suriye: Yerel, Bölgesel ve Uluslararası Bağlam.....	25
4. Suriye Krizinin gölgesinde Lübnan'ın durumu.....	36
5. Suriye Krizi Bağlamında Ürdün-Türkiye İkili İlişkilerinin Yeniden Değerlendirilmesi.....	40

Sonuçlar	43
----------------	----

DÖNÜM NOKTASINDAKİ ÜRDÜN: ARAP BAHARI, SURİYE KRİZİ VE MÜLTECİ HAREKETLERİNİN ÜRDÜN'E YANSIMALARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Arap Baharı veya ayaklanmaları, 2011 yılından bu yana Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerini etkisi altına almıştır. Tunus'taki ilk patlama sonrasında yaşanan halk ayaklanmaları Mısır, Suriye, Libya, Bahreyn ve Yemen'e de yayılmıştır. Toplumsal hareketler Ürdün Haşimi Krallığında da yankı bulmuş olmasına karşın, şimdilik halk protestoları ülkeyi tamamen ele geçirmiştir.

Ürdün, 1946 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra Arap dünyasının en istikrarlı rejimlerinden biri olarak görülmekteydi. Ürdün ayrıca Arap-İsrail savaşlarının ve Filistinli sığınmacıların 1949 yılında Krallık sınırından geçmelerinin neticesi olarak Batı ülkelerinin gözünde de önemli bir yere sahipti. Öte yandan, Ürdün, Filistinlilere vatandaşlık veren tek Arap ülkesi oldu; diğer deyişle, kısıtlı kaynakları ve Batı yardımına bağlı ekonomisi, Ürdün'ün İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile samimi bir bağ geliştirmesine neden oldu. Krallığın İsrail ile ilişkilerini 1994 yılında normalleştirmesinden sonra, Ürdün, İsrail ile Arap dünyası arasında bir 'koridor' görevi üstlenmiştir.

Ürdün bölge ülkeleri içerisinde mülteci kabul eden ana ülkelerden bir tanesidir ve Krallığın toplam nüfusunun %23'ünü mülteciler oluşturmaktadır; hatta günümüzde dünyadaki tüm ülkelerin kişi başına düşen mülteci oranı en yüksek olan ülkedir. Filistinliler şimdiye kadar mülteci gruplarının en büyüğünü oluşturmaktaydı. Çoğunlukla 1948-49 ve 1967 yıllarındaki Arap-İsrail Savaşları sonrasında ülkeye gelmiş, 2 milyon Filistinli Ürdün'e yerleşmiştir. Bu sayının %17'si hala mülteci kamplarında yaşamaya devam etmektedirler.¹ Filistinlilere ek olarak 450.000 Iraklı mülteci de 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi sonrası Ürdün'de yaşamaya başlamıştır. Dahası, Arap ayaklanmalarının da ötesine geçen Suriye krizi Ürdün'e yeni bir mülteci akışına neden olmuştur; öyle ki Ürdün Krallığı şimdilerde dünya genelindeki en yüksek sayıda Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Suriyeleri mültecilerin Ürdün'e göç etmeyi tercih etmelerindeki sebep sadece coğrafik uygunluk ve halihazırda pek çok akrabalarının orada bulunmaları değil, ayrıca Haşimi Krallığının Orta Doğu'daki diğer ülkelere kıyasla daha istikrarlı siyasal sisteme sahip olmasıdır. Ancak, Ürdün'ün Suriye'de devam eden krizin etkileriyle nasıl baş edebileceği önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹ <http://syrianrefugees.eu/>

1. Ürdün'e Genel Bakış

Trans-Ürdün Emirliği, Filistin topraklarında 1921 yılında İngiliz sömürgesi olarak kuruldu. Emirlik (daha sonra Ürdün) Arap Orta Doğu'sunda yaratılmış en suni varlıktı.² Emirliğin ilk yıllarında ve Ürdün'ün bağımsızlığı sonrasında, devlet ve ulus oluşturma çabaları meşakkatli süreçler olmuştur. Zira Haşimi ailesi³ Ürdün'ün yerlisi olmayıp, Hijaz'dan Ürdün'e göç etmişti. Filistin topraklarının (Batı-Şeria'nın) 1950 yılında ilhakının ardından nehrin iki yakası (Doğu ve Batı Yakası) birleştirilerek ülke 'Ürdün' isimini almıştır. Krallık 1948-49 Arap-İsrail Savaşından sonra Batı-Şeria'yı topraklarına dahil etme kararı aldığı zaman, Ürdün, çoğu Filistinli göçmene Ürdün vatandaşlığı verilmiş ve böylece ülke çok sayıda Filistin mültecisine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Neredeyse 20 yıl sonra, Batı-Şeria'nın 1967'de kaybedilmesiyle, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ülkenin diğer kısımlarında özellikle de FKÖ merkezinin İsrail karşıtı misillemelerinin 'Fatahland' olarak bilindiği kuzey şehri olan İrbid'de kamplar oluşturmuştur. Ürdün'de FKÖ askeri faaliyetlerinin artışı 1979-71 yıllarında meydana gelen 'Kara Eylül' iç savaşını (ayrıca *Fedayeen* olayı olarak da bilinir) ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, ana tehdit kaynağı olarak algılanan Filistinliler ve monarşiye olan bağlılıkları, Ürdünlülerin gözünde sorgulanır hale gelmiştir. Çoğu bölgede, Ürdün Haşimi Krallığı büyük Filistinli akışı sebebiyle iki uluslu bir topluma dönüşmüş ve Arap soyundan gelen iki toplumdaki biri olan Filistinliler ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaya başlamıştır.⁴ Monarşi, Filistinli-Ürdünlülerin mevcut sisteme

² Gudrun Kramer, "Integration of the Integrists: A comparative study of Egypt, Jordan and Tunisia", in Ghassan Salamé (ed) **Democracy Without Democrats**, I.B. Tauris, 1994, sayfa. 218.

³ Hillel Frisch, "Fuzzy Nationalism: The Case of Jordan", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol: 8, No: 4, Kış 2002.

⁴ Stephanie Nanes, "Choice Loyalty and the Melting Pot: Citizenship and National Identity in Jordan", *Nationalism & Ethnic Politics*, Bahar 2008, Cilt. 14 Baskı 1.

kontrollü entegrasyonuna yönelik bir politika yürütmüş olsa da, resmi evraklardan “Filistin” kelimesinin çıkartılmıştır. Ayrıca siyasi arenada Filistin kökenli Ürdünlülerin nispeten daha az temsiliyet edilmeleri, Filistinli-Ürdünlülerin ileriki dönemlerde ‘siyasal reform’ çağrısında bulunmalarına neden olacaktır.

2. ‘Filistin’ Boyutu ve Ürdün’de Kimlik Politikaları

Demografik açıdan bakıldığında, Ürdün’ün neden Ürdünlü-Ürdünlüler ve Filistinli-Ürdünlüler arasında komşusu Lübnan’daki konfesyonizm benzeri yetki-paylaşımına dayalı bir siyasi sistem oluşturmadığını sorgulamak yerinde olacaktır. Zira demokrasi yolu ile yapılacak yetki-paylaşımı “Ürdün aslında Filistin’dir” tartışmalarını ciddi şekilde gündeme getirecektir – ve böylece ‘Filistin aslında Ürdündür’ retoriğini gündeme taşıyacaktır. Krallığın “Ürdünlüler ve Filistinliler aynı aile bağlarından geldiğini ve bir Arap ulusunu⁵ oluşturduğunu” söyleminin kullanılmasına ve Ürdün nehrinin iki yakasının birleşmesine atıfta bulunulmasına (yani melez Ürdün kimliğinin sürekliliğinin ele alması) rağmen genel kimlik politikasının Ürdün Haşimi tercihleri ve normları⁶ üzerine kurgulanmıştır. Kral Hüseyin döneminde özellikle 1970’lerin ‘Ürdün Filistindir’ retoriği Filistinliler tarafından yaşanabilir ve bağımsız devlet talepleriyle harekete geçirilmiştir ve Krallığın FKÖ ile bir federasyon oluşturma ilgisi doğmuştu. Ancak, İsrail Likud Partisinin bu retoriği, “Ürdün aslında Filistin’dir” şeklinde ele almasıyla, Krallık Filistin üzerinde *inter alia*, 31 Temmuz 1988 yılında Batı Şeria topraklarının resmi ayrılışını içeren yeni bir politika oluşturmaya zorlanmıştır.

Ürdün’ün Batı Şeria’ya yönelik iddialarından vazgeşmesi ülke siyasi tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmekte ve Krallığın kimlik inşa politikalarında önemli etkiler yaratmıştır. Batı Şeria’dan vazgeçilmesi, Ürdün’ün bölgesel

⁵ Laurie Brand, “Jordanians and Palestinians: A Crisis of Identity”, *Journal of Palestine Studies*, Vol: 24, No: 4, 1995.

⁶ Ilan Pappé, “Was the West Bank Jordanized”, in **Jordan in the Middle East: The Making of a Pivotal State**, Ilan Pappé and Joseph Névo eds, Franc Cass Publishers, 1994.

kimlik oluşturma stratejisi olan *qawmiyya*'ya (Arap milleti) dayanmaktaydı. Bu tarihten sonra, Haşimi Krallığı İsrail'i Ürdün'ün mevcudiyetine bir tehdit olarak görmekten vazgeçmiştir. Böylece Krallık 'Ürdün Filistin'dir'⁷ retoriğini yerine yenisi olan 'Ürdün Ürdün'dür' tezini getirmiştir. Diğer bir deyişle, Arap milliyetçiliğı tabanlı strateji yerini watani yani vatan (teritoryal milliyetçilik) temeline göre yeniden formüle edildi. Aynı zamanda, Ürdün'ün Batı Şeria'yı ayırma kararını 1987 yılında Filistin'de patlak veren ilk ayaklanma takip etmiştir. Dahası, 1988-89 yıllarında toplumsal hoşnutsuzluğun artması Krallığı sadece alarma geçirmemiş, ayrıca yakın gelecekte toplumda oluşabilecek protestolarla baş edebilme kabiliyetinin de sorgulamasına sebep olmuştur. Bu sebeple, Ürdün'ün Haşimi yöneticileri rejimi devam ettirme stratejisi olarak görülen ve büyüyen muhalefeti⁸ içeren en iyi alternatif olarak sunulan bir liberalleşme programı yürütme gereğı duymuşlardır.

Böylece uzun vadede, Filistin'den ayrılma (Batı Şeria'dan vazgeçme) devletler-üstü Arap bağılılığından dereceli olarak kopma ve Ürdün gündeminden Filistin özgürleşmesine bağlanma ve daha çok Ürdünleşme daha az Filistinleşen Ürdün'ü yaratma anlamına gelmekteydi.⁹

Ürdün'de oluşmaya başlayan siyasal liberalleşme süreci, Oslo Anlaşmasını takiben İsrail ile yapılan barış süreçleri dolayısıyla sekteye uğramıştır. Krallığın 1994 yılında İsrail ile olan ilişkileri normalleştirme kararı kendini Amman sokaklarında göstermiş ve içerisinde İslamcı, Solcular, Liberaller,

⁷ Ürdün ve Filistin Federasyonu konusundan derin analiz için ,lütfen bakınız: Harald D. Frederiksen, "A Federation of Palestine and Jordan: A Chance for Peace?", *Middle East Policy*, Cilt: XIV, No: 2, Yaz 2007.

⁸ Belirtilmelidir ki; 1980'lerin ikinci yarısında İşgal edilmiş topraklarda Filistin ayaklanması sadece Ürdün'deki halk huzursuzluğuna dayanmamaktaydı. Ekmek ve petrol fiyatlarındaki artış ayrıca Krallık ile Ürdünlü-Ürdünlüler arasındaki patronaj ilişkilerinin son bulması halk gösterilerine sebep olmuştur özellikle Emirliğin kurulmasından beridir Haşimilerin güçlü politik destek aldıkları *Maan* bölgesinde.

⁹ Marc Lynch, **State Interests and Public Spheres: The International Politics of Jordan's Identity**, Columbia University Press, 1999.

Sosyalistler ve Ürdünlü-Ürdünlü eski Başbakan Ahmad Obeidat¹⁰ gibi eski kamu yetkilileri olan farklı grupların büyük ölçekli gösterileri meydana gelmiştir. Jillian Schwedler'in de ifade ettiği gibi, 2000 yılındaki Filistin El-Aksa ayaklanmasının patlak vermesinden ve 11 Eylül saldırılarından ziyade, İsrail ile varılan anlaşma Ürdün'deki politik liberalleşmenin¹¹ gerilemesinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Krallığın, 1993 yılında Seçim yasasını, 1998 yılında ise Siyasi Partiler Yasası ve Basın Yayın Yasasını yeniden düzenleyerek politik reformu ötelemesi, rejimin uzun vadeli öncelikleri (siyasal istikrar ve güvenlik politikaları) ile uyum içinde olduğunu şeklinde anlaşılmaktadır.

3. Ürdün'ün Başlıca Güvenlik Sorunları

Bölgesel ve dış kaynaklı gelişmeler çerçevesinde, Ürdün rejimi 2000'li yılların sonlarında kimlik politikasını yeniden oluşturmak durumunda kaldı. Kral II. Abdullah'ın Filistin sorununa iki-devletli çözüm getirerek Filistinli-Ürdünlülerle olan iyi ilişkilerini korumaya yönelik çabaları en önemli girişimlerin başında gelmektedir. Kral Abdullah'ı Filistin konusunda babası Kral Hüseyin'den ayıran husus, iç huzursuzlukların tüm şekillerini ortadan kaldırma ve ayrıca 'Önce Ürdün, Sonra Arap' isimli kampanya yoluyla tüm yerel muhalefet kaynaklarını sisteme dahil etme isteğiydi. Bağımsızlığın ilk yıllarında, Ürdün, Batı Şeria ve Doğu Şeria'yı bir araya getirme bağlamında, hem Arap ve İslam bağımlılıklarını kucaklamıştı; Filistinli unsurunu "yeni oluşturulmuş" Ürdünlü menfaatinden çıkarmak, rejimin saf Ürdünlü ulusunun ne anlama geldiğini tekrardan anlamlandırma ve kapsamını oluşturma şansı vermekteydi.

2001 yılında Kral Abdullah ayaklanma sonrası sürecine yönelik değerlendirmesini aşağıda belirtildiği üzere düzgün biçimde özetlemiştir:

¹⁰ Russell E. Lucas, "Jordan: The Death of Normalization with Israel", *Middle East Journal*, Vol: 58, No: 1, Kış 2004.

¹¹ Jillian Schwedler, Cop Rock: Protest, Identity and Dancing Riot Police in Jordan", *Social Movement Studies*, Cilt: 4, No: 2, Ekim 2005.

“...Ürdün duruşunu çok iyi net belirlemiştir ki, Filistinlilerin Batı Şeria'dan Ürdün'e göç etmelerine izin verilmeyecektir. Öncelikle, Filistinliler açısından zararlıdır. Eğer Batı Şeria'da hiç Filistinli olmazsa, kendileri için gelecekte bir anavatanı nasıl koruyacaklardır? Ve yine Ürdün kısıtlamaları-yalnızca ekonomi değil- Ürdün'ün kendi vatandaşlarına sağlayabileceği su miktarı aşağıya düşmektedir ve bu sebeple, sayının artışı veya Batı Şeria'dan Ürdün'e olabilecek bir göç ülkemizi kırmızı alarm çizgisine getirecektir.”¹²

Bu süre içerisinde, Kral Abdullah kendilerini halk protestoları şeklinde İsrail karşıtı gösteren Arap ve Filistinli boyutlarının ağır basan etkilerini aza indirmek adına Ürdün milliyetçi kimliğini öne sürmüştür. Ekim 2002 yılında başlatılan 'Önce Ürdün, Sonra Arap' kampanyası milliyetçi bileşeni ile bir araya getirilerek Ürdünlü kimliğinin tanımını ve sınırlarını tekrardan oluşturarak bir adım ileriye taşınmıştır. Bu şekilde, Kral Abdullah, kamu gündemini Filistin mücadelesi, mülteciler ve işgal altındaki topraklardan uzaklaştırmayı ümit ediyordu. El-Aksa ayaklanması sonrasındaki iç sorunlar tamamen kimlik sorunu üzerinde toplanmıştı. Önce Ürdün, Sonra Arap kampanyası devlet yönetiminde olan Doğu Şeria topraklarına öncelik tanıyan ulusal bütünlüğü güçlendirmek adına Ürdün kimliğini yeniden oluşturma hedefli bir proje sunmuştur. Bu bağlamda, Eski Ürdün devleti milliyetçiliği trendine sahip 'Önce Doğu Şeria' ile paralel ilerleyen Önce Ürdün sloganı iç savaş sonrası 1970'lerin başında benimsenmiştir, bu dönemde meydana gelen değişikliklerle, Krallık resmi olarak Filistin üzerinde hak talep etmekten vaz geçmiştir.

2002 yılı Eylül ayında, Ürdün bayrağı ülke içerisinde tüm reklam panolarında 'Önce Ürdün, Sonra Arap' sloganı eşliğinde yer almıştır. Ürdün Dışişleri Bakanına göre, kampanya kabul görmüştür.

“Tüm vatandaşların birer ortak olarak davranacakları, ulusal kimlik duygusunun vatandaşlar arasında derinleşmesini öngören bir çalışma planı... Ürdün tüm Ürdünlülerindir ve Ürdün'ün ve politik gelişiminin faydasına olan, vatandaşların

¹² http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1507648.stm (24 Ağustos 2001)

yaşam standartlarını geliştirmek, Ürdün'ü geliştirmek için çalışan tüm muhalefet rolünü takdirle karşılız.”¹³

Kampanya, Krallığın Filistin ayaklanmalarının yeniden canlanmasının önüne geçmek amaçlı ana stratejisine bağlı olarak milliyetçi yaklaşımı ele almıştır. Planlama Bakanı Bassam Awadallah'a göre “yeni ulusal slogan adayları ve seçmenleri... genel soruna odaklanmak ve tüm enerjilerini Filistin-İsrail sorunu ile Irak Krizine harcamak yerine yerel değişime konsantre olmaları konusunda cesaretlendirmek amaçlıdır”¹⁴

'Önce Ürdün' Ürdünlü kimliğini daha çok *Ürdünlü* daha az *Filistinli* ve daha az *Arap* yapma amacındaydı. Curtis Ryan'ın önerdiği üzere, yöneten elitler-laik sol ve dinci sağ dâhil olmak üzere- yerel muhalefetin bazı parçalarını Ürdünlü olmayan şekilde algılamak durumunda kalmıştır. Bu şekilde, rejimin ana amacı yalnızca milliyetçiliği öne çıkarmak değil, ayrıca Filistin soyundan gelen Ürdünlülerin ve Doğu Şerialıların artan muhalefetini, iç politika gündemini uluslar üstü Arap ve İslam yanlısı söylemlerden kurtararak korumaktır. İslam yanlısı uluslar üstü retorikten uzaklaşmak özellikle de 11 Eylül sonrası döneminde 'Amerika Birleşik Devletlerin terör savaşı' sonrasında rejim gündeminin iç parçası haline gelmiştir. Aslında 'Önce Ürdün'den daha çok Kral Abdullah'ın kampanyası Ürdün'ün yerel arenası içerisinde uluslar üstü ve devletler üstü görüşlerinin yayılmasının önüne geçmeyi hedefleyen 'Önce Güvenlik' olarak değerlendirilebilir.

Kampanyanın resmi belgesinde gösterilen pek çok kısım Önce Ürdün girişiminin Ürdün'ün 'tek vatandaşlık' ile ilgili yeni politikası tarafından desteklenen ulusal yeniden oluşum projesi olduğunu açık şekilde göstermektedir.. Örneğin, Kampanyanın kısımlarından bir tanesi *tüm* Ürdünlülerin etik veya dini inanışlarına bakılmaksızın sosyal ve politik entegrasyonlarının önemini vurgulamaktadır. Önce Ürdün altında, rejim

¹³ www.mfa.go.jo/ (15 Ekim 2004)

¹⁴ *The Jordan Times*, 19 Aralık 2002.

Filistinli akını Ürdünlülerinin yasal durumlarını ve haklarını temin etmektedir. Böylece tüm Ürdün vatandaşlarına *fiilen* Anayasa'daki aynı haklar tanınacağından dolayı, Kampanya içerisinde Batı Şeridaki yerinden edilerek Doğu Şeria'da yaşayanlar tamamen Ürdün vatandaşlığı ve Filistin ulusal kimliği altında seçim yapma zorluğu dolaylı olarak verilmektedir.

Önce Ürdün girişimi hedeflerinin gerçeğe dönüştürülmesi amacıyla belirlenen Ulusal Komite üç ana başlık altında –politik, idari ve sosyal- sınıflandırılan reformlar için bir Ulusal Gündem planlamıştır. Gündem içerisinde 1992 yılına ait Siyasi Partiler Yasası değişiklikleri yer almaktaydı. Mevcut yasayı değiştirme taslak önerisi 2002 Aralık ayında¹⁵ Başbakan Ali Abu Ragheb tarafından meclise sunulmuştu. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin siyasi kanadı İslami Eylem Cephesi (IAF) değişiklikler üzerinde tartışma için çağrı liderliğini üstlenmiştir; ancak önce seçim yasası reform Ulusal Komite gündeminde yerini almıştı. Öneri, Ürdün'de yer alan temel üç gruptaki –sağ, orta, sol-¹⁶ 31 tane politik partinin yeniden yapılandırılmasını göz önünde bulundurmaktaydı. Politik partilerin üç temel ideolojik alanda dağılımı rejimin sivil toplumun faaliyetlerini, mesleki örgütler ve diğer taban örgütlenme hareketleri de dâhil izlemesi ve kontrol altında tutması hedeflerine uygundu. Siyasi parti reformu ayrıca Krallığın İsrail Devleti ile barış beyanı sonrasında başlatılan Normalleşme Karşısı Kampanya (ANC) altındaki muhalefet politik güçlerin organizasyonu da yakından ilişkiliydi.

Kral Abdullah'ın Önce Ürdün stratejisinin ardında, iç huzursuzluğun Filistin'den demografik ve bölgesel olarak ayrılma politikası yoluyla başarılı şekilde giderilebileceği varsayımı yatmaktaydı. Ancak, Önce Ürdün girişimi ve Ulusal Gündemin ne derecede Ürdün ulusunu toplu olarak kucaklayabileceği ciddi şekilde sorgulanabilir. Kral Hüseyin ve 2. Abdullah'ın eski danışmanları Adnan Abu Odeh, Önce Ürdün girişiminin Ürdün ulusunu teoride

¹⁵ Fares Braizat, "Jordan: Why Political Reform Does Not Progress", *Arab Reform Bulletin*, Cilt: 4, Baskı: 6, Haziran 2006.

¹⁶ *The Jordan Times*, 19 Aralık 2002.

birleştirebileceğini ancak gerçek uygulamada başarılı olamayacağını dile getirmişti. Kendisine göre: “Bu hedefe ulaşmak için, insanların güvenine ihtiyaç vardır. Ve bu mevcut değildir.”¹⁷ Bu Jerash’tan bir Ürdünlü tarafından bir yorumda netleştirilmişti: “Bizler, Önce Ürdün kampanyasının tüm Ürdünlülerin lehine olacağına inanmıyoruz. Bu yalnızca krala yakın olan insanlara faydalı olacaktır.”¹⁸

Bir Çerkez ve eski Meclis üyesi Toujan Faisal’a göre, Ürdünlülerin çoğu kendini hem Ürdünlü hem Filistinli hissettiğini düşünürsek, eğer yeni bir Ürdün kimliği oluşturmak gerekiyorsa, bunun demokratik bir Arap altında birleşen ‘Ürdüstini - Ürdün (*Urdun*) ve Filistin (*Filastini*) kimliklerinin bir karışımı olmalıdır. Yapılan bir röportajda, Faisal rejim “hükmetmek için ayırmaya çalışmaktayken” kendisinin “Filistinliler, Çerkezler ve Ürdünlüler Ürdün’ün tüm kısımlarını” temsil etmekte olduğunu belirtti. Ekleyerek: “Burada, hükümette değilseniz rejim otomatik olarak sizi muhalefet olarak görmektedir.”¹⁹ Bir diğer değişle, Haşimi monarşisi bakış açısıyla, Ürdünlü kimliğinin ve normlarının Önce Ürdün Kampanyası altında ulusal seviyede yeniden oluşturulması ülke genelini farklı etnik, dini ve sosyal birimlerle çevirmekten çok *ideal* vatandaş, seçmen ve adaylara kısıtlamalar getirecektir.

2002 yılında rejim politikalarıyla büyüyen kamu huzursuzluğu –sadece Filistin kökenli Ürdünlüler arasında değil ayrıca Eski Ürdün Devleti arasında da- Maani Vakası’ndan ortaya çıkmıştır. Maan şehri içerisindeki ayaklanma ayrıca *Abu Sayyaf* olayı olarak da anılır, yakın geçmiş Ürdün tarihindeki kilit anlardan biri olmuştur. Maan şehri, Eski Ürdün Devletinin 1923 yılında kurulması itibarıyla Haşimi’nin kalesi olmuştur, 2002 yılındaki olay Ürdün’deki güney bölgeler de dâhil olmak üzere silahlı İslam aktivizminin büyümesinin altını çizmiştir. Doğu Şeria aktivizmi ve rejim karşıtının meydana gelmesi yalnızca sosyo-ekonomik sorunların bir sonucu değil ayrıca Selefi İslam’ın güney

¹⁷ Yazarın Adnan Abu Odeh ile röportajı, 22 Haziran 2006, Amman.

¹⁸ Yazarın Jordanian national ile olan röportajı, 20 Haziran 2006, Jerash.

¹⁹ Yazarın Toujan Faisal ile olan röportajı, 20 Haziran 2006, Amman.

Ürdün'e akın etmesinin de bir sonucudur. Öncelikle Ürdün'ün güney şehirlerinde çıkıp ve sonrasında Amman sokaklarına yayılan 2011 yılındaki ayaklanmalar, Ürdün iç politikalarına yeni bir ışık getirmiştir. Halk protestoları öncelikle Doğu Şeria Ürdünlü- Ürdünlüler tarafından organize edilmişti ve herhangi bir Filistin unsuru içermemekteydi; dahası IAF (İsrail Hava Kuvvetleri) ve ayrıca *Ikhwān* bu toparlanmaya katılmaya istekli değildi. Ancak, hem coğrafik hem kabilesel yakınlıklar açısından protestoların çıkış noktasının rejimin tarihi olarak meşruiyetini kazandığı yerlerden biri olmasına rağmen, Krallık önleme girişimi içerisinde, başkaldırıya ilgiyi *Ikhwān* dâhil olmak üzere İslamcılara yönelterek karşılık vermiştir.

Ürdün devlet-toplum ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasının bir parçası olan Doğu Şeria aktivizminin yükselişi Arap alt-sistemi boyunca meydana gelmen Arap Baharı olayının bir yansımasıdır. Bu önemli fenomen bölgenin nüfuz edilebilen sınırları dolayısıyla meydana gelmiştir ve Doğu Şeria'nın sadece iç dinamikten değil ayrıca Arap Dünyasındaki sosyal hareketlerin taşın etkisinden oluşan politik reform isteğinin ilk başlangıcını temsil etmektedir. Dahası, bu ayrıca Krallığın politik liberalleşme sürecine bağlılığının başlangıcı olmuştur.

4. Ürdün demokratikleşme süreçleri ve Filistinliler

Ürdün Haşimi Krallığı Arap dünyasında demokratik reformun önemli bir örneğini sunmaktadır. Ürdün'ün 1989 yılından beri çalışılan politik liberalleşme çabaları bölgedeki en demokratik devlet olduğu izlenimini yaratmıştı. Krallıktaki politik reform 1988 yılında Filistin ile bağları koparma ile harekete geçmiştir ve yeni bir Batı Şeria stratejisi ile Ürdün kimliğinin yeniden oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Ürdün siyaseti, Filistin ulusal hareketi ve Ürdün'deki üstün Filistin çoğunluğu karşısında Ürdün ulusal kimliğinin kapsam ve içeriğini yeniden tanımlama yöntemi olarak işlev taşımakla kalmayıp,

ayrıca ÷lkeledeki ekonomik gerilemenin olumsuz etkilerinden sıyrılmak için tasarlanan politik kooptasyon politikasını da temsil etmektedir.

1988 yılında Batı Şeria ve Filistin'den ayrılma Batı Şeria Filistinli-Ürdünlülerin temsiliyetten resmi geri çekilmeleri göz önünde bulundurulduğu zaman, Haşimi rejimi Filistinli-Ürdünlülerin Meclisteki koltuk sayılarını temin edebilmek için yeniden tahsis etme kararı aldı; böylece, Ürdün'ün Filistin'den politik olarak ayrıldıkları gibi, 1989 yılındaki seçimler Ürdün politika tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Kral Hüseyin'in 1989 öncesinde Seçim Yasasını değiştirme kararının da gösterdiği gibi Filistin topraklarının ayrılması, Filistinli-Ürdünlülerin ayrılması anlamına gelmemekteydi.

Seçim yasaı, muhalefet için Filistin kökenli Ürdünlülerin yasama organından uzaklaştırma politikası olarak algılanmıştır. Aslında, 1989 yılındaki milletvekili seçimleri, bu dönemden önce 1957 yılındaki Sıkıyönetim yasaının dayatılmasından ötürü Ürdün tarihindeki ilk serbest seçim olarak adlandırılmaz. Ancak, Krallık 1967 yılından 1989'a kadar Doğu Kudüs ile Batı Şeria topraklarının İsrail tarafından işgal edilme tehdidi dolayısıyla seçimleri gerçekleştirmedi.

Ellen Lust-Okar'ın bahsettiği gibi, "Demokratik rejimlerdeki seçim politikalarından olabildiğine farklı olsa da, otoriterlik altındaki seçim politikaları hem sistemlidir hem de kurumlar tarafından şekillenir."²⁰ Önce Ürdün kampanyası ile Ulusal Gündemin başlatılması, monarşinin belirlediği kurallar içinde ve rejim öncesi yönetim yanlılarının seçimi kazanması için gereken güvenli atmosferin yaratıldığı çerçevede Ürdün'de demokratik reformun başladığının göstergesidir. Abu Ragheb'in partileri üç kategoride yeniden formüle etme girişimi sırasında, hükümetin esas hedefi 1992 Siyasi Partiler yasaını, politik grup çeşitliğinin oluşmasının önüne geçmek adına 2007'deki

²⁰ Ellen Lust-Okar, "Elections under Authoritarianism: Preliminary Lessons from Jordan", *Democratization*, Cilt: 13, No: 3, Haziran 2006, sayfa. 458.

milletvekili seçimlerinden önce yenilemekti. Yeni yasa siyasi parti açmak için gerekli imza sayısını 50'den 500'e çıkarma ayrıca en az beş bölgeden asgari %10 temsiliyet eşliğini öngörmüştür. Muhalefet Partileri Yüksek Koordinasyon Komitesi ivedilikle yanıtta bulunarak yeni yasayla ilgili "kısıtlayıcı ve anayasaya aykırı" görüşü vermiştir.

5. Ürdün'ün Yanıtı

Bugün, Ürdün toplumu üç kısma bölünmüştür: Doğu ve Batı Şeria arasındaki etnik esinlenmiş bölüm; sosyo-ekonomik farklılıklar, aynı kısım içerisinde ve bir yanda politik reform isteyen diğer yanda rejimin politikalarını destekleyen farklı politik gruplar içerisindeki politik farklılıklar. 'Doğu Şeria-Batı Şeria' Filistin kökenli Ürdünlüler ile Ürdünlü-Ürdünlüler arasındaki elzem ayrımdır. Filistinliler ve Ürdünlüler arasındaki kutuplaşma ülkedeki en önemli bölünmedir ve ekonomi dünyasındaki çoğunluğu temsil eden Filistinli-Ürdünlüler ve politikadaki çoğunluk olan Ürdünlü-Ürdünlüler ile hem ekonomik hem politik bölünmeden etkilenmektedir. Ürdün, 2003 yılındaki Irak mültecileri ve 2011 yılı itibarıyla de Suriyeli mültecilerin akınından ötürü daha fazla sosyo-ekonomik gerginlik yaşamıştır. Şehir-kırsal kesim arasındaki ayrılma ise ülkenin kuzeyindeki sanayi şehirleriyle güneyindeki kırsal alanlardan görülebilmektedir. Son olarak kabileye/bölgeye göre olan bağlılıklar bir diğer bölünme kaynağıdır, *Bedeviler* Haşimi monarşisinin bel kemiğini oluşturmaktadırlar.

Lübnan'daki komşuları ile kıyaslandığında Ürdünlüler bu ayrımları günlük yaşamlarında daha az hissetmektedir, ancak konu politik arenaya geldiği zaman özellikle seçim kampanyalarında daha fazla etkilenmektedirler. Ürdün politik sistemi kurumsallaşmış olmasa da, pratikte, sistem bu bölünmeleri yansıtmaktadır. Konu Ürdün'ün demografik ve politik temsiliyeti olduğunda, Filistinli-Ürdünlülerin kısıtlı ve yeterli milletvekili temsiliyetine dikkat çekilirken, aynı durum Ürdünlü Hristiyanlar (%6), Şiiler (%2) ve Dürzi topluluklar için de geçerlidir.

6. Suriye Krizi Sonrası Ürdün

Ürdün, savaşların ve sınırlarının ötesinde yaşanan bölünmelerin anında etkisinin hissedildiği bir coğrafyaya sahiptir. Aslında, Kral Abdullah bir keresinde “ülkesinin kaderini ‘Irak ve zorlu bir yer’ arasında”²¹ olarak tanımlamıştı. Suriye krizinin Ürdün üzerindeki etkilerini 2013 Haziran tarihli MERIP raporunda şu şekilde geçmektedir: “Ürdün, şu an, istikrarlı değildir. Arap Baharının tüm gerginliği burada da mevcuttur. Ve Suriye krizinin Ürdün devletinin mevcudiyetini önemli derecede tehdit ettiğine yönelik ciddi kaygılar bulunmaktadır.”²² Suriye krizinin Ürdün üzerindeki büyük etkileri bir kaç kategori altında listelenebilir. Şüphesiz Suriye krizinin en önemli zorluğu Suriyeli mültecilerin göç etmesi ve Ürdün toplumuna karışmasıdır. Bu bağlamda, mülteciler ülkenin mevcut ekonomik sorunlarını daha da kötüleştirmektedir. Ek olarak, Krallık, Suriye’deki muhalefet ile savaşan gönüllüler de dahil olmak üzere İslam aktivizminden ve Ürdün *Selefi* İslamcılarının büyüyen etkisinden yılmıştı. Ürdün İslamcılarındaki gelişmeler ayrıca Orta Doğu alt-sistemiyle bütünleşmiş Sünni-Şii ayrımının altını çizmektedir. Son olarak, Arap Baharının ardından, Krallığın reform programını yeterli düzeyde uygulamadaki başarısızlığı binlerce Ürdünlünün politik reform talebi ile yolsuzlukla mücadele için bir araya gelen halk ile muhalefetteki demokratik reform taleplerinde artışa sebep olmuştur. Suriyeli mültecilerin göçüyle kötüye giden ekonomik ortam ile daha kötü hale gelmiş protestolardan alarma geçen Haşimi yöneticileri bir kez daha Krallığın o dönemde istediğinden veya verebileceğinden daha fazla politik reform talep eden artan bölünmüş toplumun içindeki büyüyen muhalefeti içerecek sonsuz öncelikli tedbirler uygulamaya başlamıştı. Bu sebeple, Suriye’de savaş Ürdün’deki iç sorunları ve iç düzensizliği belirgin hale getirmekle kalmamış ayrıca, Krallığın bölgesel seviyede karşılaştığı sorunları da ikiye katlamıştı.

²¹ Lyse Doucet, “Jordanians live in fear of Syrian war spillover”, *BBC News*, 30 Ağustos 2013.

²² “The Syrian Crisis in Jordan”, *Middle East Research and International Project*, MERIP Raporu, 24 Haziran 2013.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ürdün'deki Suriyeli Mültecilerle Başa Çıkmak

Arap-İsrail savaşlarını takiben, Ürdün Orta Doğu'da yüksek sayıda Filistinli mülteciye ev sahipliği yapan ana ülkelerden biriydi. Suriye Krizi sonrasında, Ürdün büyük mülteci akınına yine kollarını açtı. Avrupa Birliği rakamlarına göre:

“Ortalama 9 milyon Suriyeli Mart 2011'de sivil savaşın patlak vermesiyle evlerini terk ederek komşu ülkelere veya Suriye'nin içinde göç ettiler. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (UNHCR) göre, yaklaşık 2,5 milyon kişi Suriye'den en yakın komşu ülkeleri olan Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak'a göç etmiştir. 6.5 milyon kişi ise Suriye içinde yer değiştirmiştir. Bu sırada, 100,000'dan az kişi Almanya ve İsveç gibi ülkelere önerilen az sayıdaki yerleştirme teklifi üzerine Avrupa'ya iltica beyanı vermiştir.”²³

30 Nisan 2013 tarihinde Ürdün'e gerçekleşen yüksek sayıdaki Suriyeli göçünün ardından Ürdün Haşimi Krallığı mülteci krizinin bedel olduklarının istikrarsızlaştırma etkilerine yönelik bir uyarıyı BM Güvenlik Konseyine sunmuştur.²⁴ Ürdün Silahlı Kuvvetlerine göre, ortalama 1,600 Suriyeli mülteci Ürdün sınırından geçtiğinde Mayıs 2013 tarihi itibarıyla toplam mülteci sayısını 12,000'den yukarıya taşımıştır. ²⁵Uluslararası örgütlerin tahminine göre Ürdün'deki Suriyeli mülteci sayısı 500,000 -600,000 civarında olduğu yönündeyken, Krallık ülkede 1.2 milyon Suriyelinin yaşadığını belirtti.²⁶ Bazı

²³ <http://syrianrefugees.eu/>

²⁴ “Syria Crisis: Jordan, Lebanon struggle under Refugee Deluge”, *America*, Mayıs 20, 2013, s. 6.

²⁵ A.g.e.

²⁶ “Jordan hosts over 2,100 Syria army defectors: report”, *The Daily Star Lebanon*, 15 Ekim 2013.

hesaplamalara göre Suriyeli mülteciler Ürdün nüfusunun yaklaşık %8 -%9'unu oluşturmaktadır.

Suriye'deki ayaklanmaların patlak vermesiyle, Krallık komşusunun iç işlerine derinden karışmaktan geri durmuş yalnızca %75'inden fazlası kadın ve çocuk olan mültecilere barınak sağlama gibi insanı ve sınırlı bir rol üstlenmiştir.²⁷ Richard Kaufmann'ın sağladığı rakamlara göre, "her gece 2,100 Suriyeli sınırı geçerek Ürdün'e girmektedir."²⁸ Bu kişilerin çoğu 2013 Eylül ayında 130,000'den fazla mülteciyi misafir ederek dünyanın en büyük mülteci kampı olan Zaatari Mülteci Kampında misafir edilmektedir.²⁹ Kamptaki kişilerin çoğu Daraa şehrinden. Kamp Suriyeli mülteciler sınırı geçerken Ürdün Ordusu tarafından yakalandıklarında getirildikleri Suriye sınırının altı mil ötesinde Ürdün'ün kuzeyinde konuşlanmıştır. Kaufmann'a göre,

"Eğer kendilerine sponsor olacak bir Ürdün vatandaşı bulurlarsa kamptan ayrılabilirler... Aksi takdirde, Ürdün güvenlik kuvvetlerinin devriye gezdiği kampta kalmak zorundalar. Kamp çok genişledi ve kaynakları ise çok az, pek çok mülteci okulların veya tıbbi faaliyetlerin olduğu yerlere yürüme uzaklığında yaşamamakta."³⁰

Kamp nüfusunun neredeyse %60'ını okul çağındaki çocuklar oluşturmaktadır.³¹ Okul ve tıbbi faaliyetlerin kampta bulunmasına karşın, kamp çöl alanında olduğu için kışta çok soğuk ve yağışlı olmaktadır ve mülteciler bu gibi temel ihtiyaçlara kısıtlı erişimleri olduğundan dolayı şikâyet etmektedirler.³² Uluslararası Af Örgütü'nün 2013 Ekim ayındaki raporu kamp koşullarını şu şekilde tanımlamaktadır:

²⁷ Richard A. Kauffman, "Syrian refugee crisis hits neighbouring countries", *Christian Century*, 17 Nisan 2013, Cilt: 130, Sayı: 8, s. 18.

²⁸ Richard A. Kauffman, "Syrian refugee crisis hits neighbouring countries", *Christian Century*, 17 April 2013, Cilt: 130, sayı: 8, s. 19.

²⁹ Jon Bennett, "Syria Crisis/ Failure to adapt: aid in Jordan and Lebanon", *Forced Migration Review*, Eylül 2013, s. 74.

³⁰ A.g.e.

³¹ Nabila Ramdani, "The refugee crisis is destabilizing nations", *New Statesman*, 28 Haziran 2013, Cilt: 142, Sayı: 5164, s: 13-14.

³² "Jordan's restrictions on refugees from Syria reveal strain host countries", www.amnesty.org (31 Ekim 2013)

“Temiz içme suyuna erişim, yüksek suç oranı ve zayıf güvenlik Zaatarı’de yaşayan mültecilerin bahsettikleri en büyük zorluklardı. Okula gitmesi gereken çocuk nüfusunun yalnızca yarısı kamp alanındaki resmi eğitime kayıtlı bulunuyordu. Uluslararası Af, okula gitmeyip de çalışarak ailelerine destek olmaya çalışan 12 yaşlarındaki çocuklarla karşılaşmıştır... Zaatarı’deki kadın ve kızlar ise cinsel şiddet ve taciz korkusuyla yaşadıklarını dile getirmişlerdi.”

33

Suriye’nin komşularının mültecilere barınak ve hizmet sağlama gibi altında buldukları baskının farkında olarak, Birleşmiş Milletler Suriyeli mültecileri Kabul eden bu ülkelere toplam 1.4 milyon dolar sağlamıştır ve Dünya Bankası ise 150 milyon dolar borç sağlamıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği aracılığıyla Rusya Ürdün’e Suriyeli mülteci akını ile 3.5 milyon dolar sağlamıştır ve Mart 2013 ülkeye ziyareti sonrasında ABD Başkanı Obama Kral Abdullah’a Amerika’nın mültecilere ek yardımda bulunacağı sözünü vermişti. Ancak Ürdün’ün Birleşmiş Milletler daimi temsilcisi Prens Zeid al-Hüsein mültecilerin ‘yıkıcı bir yük’ olduğunu dile getirip ve uluslararası yardımın ‘yetersiz’ olduğundan şikayet etmiştir” BM temsilcisi Zeid’in bahsettiği gibi “Ürdün hükümeti açısından desteğin gelmediği durumda bizler bunu [Ürdün’ün] sınırlarını kapatması anlamına gelebilecek ilerleyen zamanki istikrarımıza bir tehdit olarak algılarız.”³⁴

Zeid’in durumla ilgili ciddi değerlendirmesi, kampa yakın bir yerde yaşayan ve Ürdün’ün mülteci sorusuna daha fazla ışık tutan bir öğretmen Hind tarafından tekrar edilmiştir:

“Ürdün bölgedeki en güvenli ülke olarak değerlendirilmektedir ancak her gün daha fazla Suriyelinin gelmesiyle, bir kırılma noktası yaşanacaktır. Aşağı yukarı diğer ülkelerle aynı duruma gelinecektir.”

35

2012 Ağustos ve tekrardan 2013 Şubat ayında kamptaki mültecilerin kamp koşullarını protesto ettikleri şiddet olayları patlak vermiştir. Uluslararası Af’a

³³ “Jordan’s restrictions on refugees from Syria reveal strain host countries”, www.amnesty.org (31 Ekim 2013)

³⁴ A.g.e.

³⁵ Nabila Ramdani, “The refugee crisis is destabilizing nations”, *New Statesman*, 28 Haziran 2013, Cilt: 142, Sayı: 5164, s: 13-14.

göre Ağustos protestosuna katılan neredeyse 200 mülteci Ürdün otoriteleri tarafından geri Suriye'ye gönderilmişti. ³⁶Af'ın bir diğer raporunda "Suriyeli mültecilere uygulanan Ürdün kısıtlamaları mülteci kabulünde bulunan ülkelerde bir gerginlik yaratmaktadır" yazılmıştır, Krallık Ürdün-Suriye sınırından geçmek isteyen mültecileri, Suriye'de yaşayan Filistinli ve Iraklı olmama, kimlik kartı bulundurma ve Ürdün'de bir aile bağı olduğunu gösteren refakatçisi bulunma koşullarıyla kabul etmeye devam etmektedir. ³⁷

Krallıktaki önemli mülteci gruplarında, Suriyelilere ek olarak 2003 savaşı sonrası Ürdün'e akın eden Filistinli ve ayrıca Iraklıların da olması ulusun ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmuştu. Ürdün'ün sosyal uyumu geliştirme ihtiyacına her zamankinden daha çok ihtiyacı olduğu bir zamanda, ekonomideki mevcut zayıflama ve yüksek işsizlik oranı sosyal bağları zayıflatmaya ve Ürdün vatandaşları ile özellikle şu an mültecilerin yarısından çoğunun yaşıyor olduğu ülke kuzeyindeki Suriyeli mülteciler arasına bir çizgi çiziyordu. ³⁸Suriyeliler mülteciler için sınırlı iş olanaklarından şikayet ederken- "Ürdün piyasası sadece Suriyeli esnafı hoş karşılıyordu." Bir Suriyeli Jordan Times'a³⁹ şunları söyledi- Al Monitor madalyonun öteki yüzünü şu şekilde bildirdi "Ürdün'deki genç neslin işsizlik oranı Arap Dünyası arasında en yüksek olandır" ve daha çok teknik yeteneği olan Suriyeli mülteci akını Ürdünlülere bir tehdit unsurudur.⁴⁰ Ürdün'deki eğitim de can çekişiyordu: "Ürdün devlet okullarının %41'i şu an çok kalabalık... ve yaklaşık 80 okul tahmini 150,000 eğitim alması gereken dışında (kamp dışındakiler)- 85,000 Suriyeli çocuğa hizmet verebilmek için çifte mesai yapmak zorundaydı."⁴¹ Dahası, ülke genelinde kırsal alandaki kiraların ve gıda fiyatlarının artışı mülteciler ile Ürdün vatandaşları arasındaki sosyal gerilimi daha çok artırmıştır. Kısacası, Krallığın Arap Dünyasındaki en stabil rejim olarak

³⁶ A.g.e.

³⁷ "Jordan's restrictions on refugees from Syria reveal strain host countries", www.amnesty.org (31 Ekim 2013)

³⁸ "Impact of Syrian crisis on Jordan", *The Jordan Times*, 8 Ocak 2014.

³⁹ *The Jordan Times*, 8 Ocak 2014.

⁴⁰ www.al-monitor.com/pulse/security/2014/02/jordan-syria-refugees-safe-shelter

⁴¹ "Impact of Syrian crisis on Jordan", *The Jordan Times*, 8 Ocak 2014.

bilinmesine rağmen, iç zorluklar ve Arap ayaklanmasının baş göstermesi itibariyle Ürdün içinde artan iç gerilim yakın gelecekte Krallığın karakteristiğine zarar verme potansiyeline sahiptir.

2. Ürdün'deki Radikal Dini Gruplarla (El Kaide'ye bağlı) Başetme

Ürdün'de İslam Aktivizmi: Genel Bakış

Tarihi olarak, Selefizm Mısır'da bir grup insanın reform odaklı bir hareket geliştirdiği 19. yy'e dayanmaktadır. Arapçada Selefi kelimesi gerçekten ataların takipçisi anlamına gelmektedir. Selefi hareketinin lideri Jamal al-Din Al-Afghani'ydi. Selefizm Peygamber Muhammed'in sözleri ve uygulamalarını *Kuran* ile *Hadis'i* iki mantıklı dini makam olarak ele almaktadır. Selefi hareketi Nasır al-Din Albani Suriye'den kuzey Ürdün şehri olan Zarqa'ya gidip pek çok müridini İslam'ı saflaştırmak adına 1970'li yıllarda Ürdün'de aktif hale gelmiştir. 1992 yılında bir grup Cihat Selefist'i gelenekselcilerden ayrılıp yeni liderleri Filistinli-Ürdünlü *Selefi Cihatçısı* Abu Mohammad al-Maqqdisi altında *kuffar* ('dinsiz') rejimlerinin bilhassa Ürdün Haşimi Krallığının sert çöküşünü istemekteydiler.⁴² *Cihatçıların* aksine, birkaç yıl sonra, 1995 yılında şiddeti reddeden Ürdünlü *selefilere* arasında bir reform hareketi oluşmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında Ürdün Amerika'nın el-Kaide ile desteklenen *Cihat* İslamcı grupları gibi İslamcı güçleri ülke içinde tutma amaçlı katı izleme politikaları ve öncelikli tedbirler öngören "Teröre karşı savaş" uygulaması tarafından kışkırtılmıştı. Curtis Ryan ve Jillian Schwedler'e göre "Ürdün'deki politik liberalleşmenin çoğunlukla rejimin güvenilmezliğinin sonucu olduğudur

⁴² Daha fazla bilgi için; Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, C. Hurst and Co Ltd, 2004, sayfa. 305 ve "Jordan's 9/11", *International Crisis Group Report*, No: 47, 23 Kasım 2005.

ve önemli müttefik kuvvetler: Amerika ve İsrail'in sakinleşmesi gerektiği düşünülmektedir.”⁴³

Gerçekte, Ürdün'deki İslamcı hareket-özellikle Müslüman Kardeşler Cemiyeti, *Ikhwan*- uzun süre monarşinin doğal müttefiki olarak görüldü ve çok kısa bir tarih öncesine kadar hiç bir zaman Haşimi Krallığının devam edebilmesine bir tehdit olarak düşünülmemişti. Rejim ile İhvan arasındaki bu yakın ilişkinin sebeplerinden biri Kardeşlerin rejim karşıtı güçlerin caydırılmasında oynadığı rol ve Haşimi Krallığına 1950'ler ile 1960'lar boyunca 'iki Şeria'nın birleştirilmesi' politikasına yönelik sağladığı üstü kapalı destektir.

Rejimin *Ikhwan*'a olan bağlılığını esas olarak, Müslüman Kardeşlerin bir hayır kurumu gibi görev yapıp 1992 yılında politik parti yasağı kaldırılmadan önce bile yeni üyeler çekmeye çalıştığı Pan-Arapçılığın revaçta olduğu ve ayrıca Kara Eylül Olayı dönemleridir.

Krallık ve *Ikhwan* arasında uzun süre önce kurulmuş olan stratejik bağ düşünüldüğü zaman, İslamcı hareketin Orta Doğu'da bulunan diğer ülkelerdeki benzerlerinden farklı olarak ılımlı, şiddet içermeyen bir yapısı olduğunu savunmak söz konusu olabilmektedir. Curtis C. Ryan İslamcı hareketin Ürdün siyaseti içerisindeki konumunu “devrimciden çok şiddetli bir şekilde reform yanlısı, militandan çok demokratik bir yapıda” olarak tanımlarken “yine de [orada] cihat düşüncelerine odaklanmış alternatif İslamcı güçler vardır” diye belirtmektedir.⁴⁴ Adnan Abu Odeh de benzer bir argümanda bulunarak, Ürdün'deki *Selefi* hareketi içerisinde gelenekçi (*Taq lidi*), reformist (*İslahi*) ve şiddet yanlısı (Cihatçı) gibi farklı görüşlerin

⁴³ Curtis R. Ryan and Jillian Schwedler, “Retrun to Democratization or New Hybrid Regime? The 2003 Elections in Jordan”, *Middle East Policy*, Cilt: XI, sayı: 2, Yaz 2004, S. 139. Vurgu eklenmiştir

⁴⁴ Curtis C. Ryan, “Islamist Political Activism in Jordan: Moderation, Militancy, and Democracy”, MERIA, *Scholars for Peace in the Middle East Reports*, Cilt: 12, sayı: 2, Haziran 2008. <http://spme.net/> (Erişim tarihi: 14 Şubat 2010)

olduğunu ortaya koymuştur. ⁴⁵İlk grup, çoğunlukla ibadethanelerde vaaz verme ve dua etme faaliyetlerinde bulunan misyonerlerden oluşmakta; ikinci grup, Ürdün siyasetinde milletvekilleri ve bakanlar kadar önemli bir rol oynayan ve Ürdün Anayasası parametreleri içerisinde yıllardır çalışan Müslüman Kardeşler yanlılarını içermekte; ve son grup ise vaaz vererek veya siyasi yollarla değil de güç kullanarak değişim yapmaya çalışan *Cihadi Selefiler* 'den oluşmaktadır. *El-Kaide* ile genel anlamda bağlantısı olduğu söylenen ise son belirtilen İslamcı gruptur.

Irak'da öldürülen *El-Kaide* lideri Abu Musab al-Zarqawi'nin ruhani akıl hocası olan, Ürdün'deki *Selefilerin* temel figürü Abu Mohammed al-Zarqawi hapse atılmış ve kişileri *El-Kaide* ve diğer terörist gruplara katılması için görevlendirme suçlarından askeri mahkemede yargılanmıştır. *Selefiler* Maqdisi dahil olmak üzere İslamcı 90 mahkumun salıverilmesi için gösteriler düzenlemiştir. BBC World'e göre " [Nisan 2011'deki] gösterileri solcular ve krallık içerisinde demokratik reformlar talep eden daha ılımlı İslamcıların yaptığı 14 haftalık hükümet karşıtı protestolardan farklıdır". Bu da aynı zamanda Ürdün'de halkın yaptığı protestoların, Arap Baharı'ndan sonra yapılan Selefi İslamcılarının gösterilerinden ayrı tutulması gerektiğini göstermektedir. Bunun nedeni ise; bir çoğunluğu çeşitli gruplardan Ürdünlü-Ürdünlüler tarafından (Doğu Şeria kökenli) yönlendirilen ve İslamcı ve *Ikhwani*'nin doğrudan katılımdan eksik protestocular olmasıdır.

Michael Robbins ve Lawrence Rubin'in de ortaya koyduğu üzere:

"Küresel Cihatçılığın ortaya çıkması ile meydana gelen zorluklar El-Aksa İntifadası, Afganistan'daki ABD savaşı ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi de dahil olmak üzere bir dizi bölgesel olay ve krizlerin iç etkileridir. Bu olayların her birinin Ürdün'deki dini alan içerisinde önemli sonuçları meydana gelmiştir. Şiddet yanlısı olan ve olmayan İslamcılar da aynı şekilde rejim ve politikalarına karşı muhalefet meydana getirmek için bu dış olayları kullanmıştır.

⁴⁵ Author's Interview with Adnan Abu Odeh, *Former Advisor to King Hussein and King Abdullah II*, Amman, 22 Haziran 2006.

Radikalleşme ve bölgesel istikrarsızlığın en ölümcül sonucu ise 2005 yılında yaşanan Amman'daki bombalı eylem olmuştur.”⁴⁶

Amman'da 60 kişinin öldüğü ve gerçekleştiği günden bu yana 'Ürdün 9/11' olarak hatırlanan Kasım 2005'deki bombalı eylemlerin, Zarqa'da doğmuş Ürdünlü ve El-Kaide lideri olarak Irak'da savaşırken Haziran 2006'da öldürülen Ürdün'deki *Selefi* İslamcılarının lideri Abdul Mussab al-Zarqawi tarafından düzenlendiği düşünülmektedir. Bir çoğu geçmişte Afganistan ve Irak'taki savaşlarda savaşan Ürdünlü *Selefi Cihatçılar* Suriyeli muhalif gruplar ile savaşmak için sınırı geçenler arasındaydı. Yapılan bir çok tahmine göre Ürdünlü *Selefi Cihatçıların* sayısı 5,000 civarında iken, Selefi uzmanı olan Tamer Smadi gerçek rakamın 15,000'e yakın olduğunu düşünmektedir.⁴⁷ Esad'ın⁴⁸ düşüşü ve Sünni bir İslami devletin kurulması günümüzde Suriye'de savaşan en büyük muhalif grup olduğu söylenen Ürdünlü *Selefi Cihatçılar* için temel olmuştur; *The Daily Star Lebanon*'a göre 700-1,000 kadarı Esad'ı düşürme çabalarına dahil olmuştur, bir çoğunluğu da iki Filistin-Ürdünlü al-Zarqawi'nin kayınbiraderi Iyad Toubasi ve Mustafa Abdul-Latif tarafından ortaklaşa yönetilen *Jabhat el-Nusra* cephesine katılmıştır.

Abdul Mussab al-Zarqawi'nin ölümünden sonra Ürdünlü *Selefi Cihat* İslamcıları içerisinde gittikçe artan bir bölünme gözlemlenmektedir. Muhammad Abu Rumman'ın da açıkladığı üzere:

“ Ürdünlü Cihat hareketi içerisindeki çatışma iki ana akım arasında gerçekleşmektedir: birincisi Maqdisi ve Abu Qatada tarafından temsil edilen daha gerçekçi kanattır. Bu kanar Jabhat el-Nusra'ya yönelmekte ve İran'daki El-Kaide kısmında bir düzeltme düşünülmektedir. İkinci kanat ise Zarqawi'nin destekçileri veya bazılarının deyimiyle “yeni Zarqawistler” tarafından temsil edilen katı kanattır. Öne çıkan liderlerinden bir tanesi ise açık bir şekilde İŞİD ve Bağdadi'ye bağlılık yemini etmeleri için çağrıda bulunan Omar Mahdi (Zeidan)'dir.”⁴⁹

⁴⁶ Michael Robbins and Lawrence Rubbin, “The rise of Official Islam in Jordan”, *Politics, Religion & Ideology*, 28 Şubat 2013, s. 68.

⁴⁷ Mona Alami, “Jordanian Jihadists are on the rise”, *The Daily Star Lebanon*, 4 Mart 2014.

⁴⁸ A.g.e.

⁴⁹ “Rift grows between Jabhat al-Nusra and ISIS”, *Al-Hayat*, 15 Kasım 2013.

El-Kaide lideri Ayman al-Zawahri'nin hedefi Şam'ın ilhak edilmesi ve şeriat hukuku altında bir İslam Devleti kurmak olan Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ile olan bağlantılarını bitirdiğini açıklaması ile bölünme ortaya çıkmaya başlamıştır. Al-Zawahri'nin açıklaması sonrasında, Filistin-Ürdün Selefi Cihatçı Abu Mohammed al-Mağdisi yandaşlarına kendi desteklerini Jabhat el-Nusra'ya kaydırmalarına dair çağrıda bulunmuştur; buna karşın Mağdisi'nin Zarqawi'nin ruhani akıl hocası⁵⁰ olarak görülmesine rağmen, Zarqawi yandaşları İŞİD'e olan bağlılıklarını sürdürmeyi tercih etmiştir.

3. Ürdün'ün Dış Politikası Karşısında Suriye: Yerel, Bölgesel ve Uluslararası Bağlam

Yukarıda da belirtildiği üzere, Ürdün'ün Suriye'deki ayaklanma bakımından duruşu belirsiz fakat en başından beri kesinlikle tedbirli olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin ana müttefiklerinden biri olarak; Krallık, Beşar Esad'ın Amerikan dış politikası doğrultusunda bir geçiş yapması konusunda uyarılmıştır; buna karşın Ürdün'ün pozisyonu Amerika Birleşik Devletleri'nin duruşu kadar kesin değildir. Bir bakıma Kral Abdullah'ın duruşu Kral Hüseyin'in Çöl Fırtınası Harekatı esnasındaki duruşunu anımsatmaktadır; Ürdün'ün Irak'dan gelen ucuz petrole bağlı olmasının yanında FKÖ'nün Irak yanlısı tutumu göz önünde bulundurulduğu zaman, Kral Hüseyin, Kuveyt'in Iraklılar tarafından işgal edilmesi boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nin kararını açık bir şekilde desteklememiştir.

Orta Doğu Gözlemcisi Khaled Waleed Mahmood, Krallığın Suriye Krizine yönelik yaklaşımını aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir:

“... Ürdün diplomasisi belirsizlik, tereddüt ve çelişkili olarak nitelendirilmekte ve günümüzde de bu şekilde olmaya devam etmektedir. 2012'nin ortalarına kadar Ürdünlü karar vericiler Suriye

⁵⁰ Suha Philip Ma'ayeh, “Jordanian Jihadists Active in Syria”, *Combating Terrorism Center at West Point*, 24 Ekim 2013.

rejiminin kurtuluşunun İslamcı grupların Şam'ın kontrolünü kazanması olasılığından daha iyi olduğu inancını ciddi şekilde desteklemekteydi...Ürdün rejimi aynı zamanda Irak'daki Anbar şehrine kadar uzanan Suriye'ye olan kuzey sınırının da Selefi gruplar ve El-Kaide için siyasi bir yuvaya dönüşeceğiinden korkmaktadır.”⁵¹

Krallığın, Suriye krizi karşısında kritik bir eylem içerisinde bulunmak yerine 'izle ve gör' şeklinde bir dış politika benimsemesi, Arap baharı sonrasında Orta Doğu'da meydana gelen kaygan güç dengesine dayanmaktadır. Ürdün, Suriye'deki insan hakları ihlalleri konusunda Arap Birliğinin aldığı tüm kararlara tam desteğini sunmuş ve Suriye muhalifliğine Birlik içerisinde bir koltuk kazandırma stratejisinin arkasında durmuştur.⁵² Aynı zamanda, Krallık hem Beşar Esad yönetimine destek veren hem de karşı çıkan halk gösterilerine de izin vermiştir. Krallığın belirsiz duruşunu anlayabilmek adına konunun yerel, bölgesel ve uluslararası bağlamlarda incelenmesi gerekmektedir.

Yerel Bağlam : Suriye Krizi sonrasında İç Bölünmeler

Arap Orta Doğu'sundaki en istikrarlı rejimlerden biri olan Ürdün, Müslüman Kardeşler Cemiyetini sadece 'sadık bir muhalif' olarak örneklenmediği bir örnektir; aynı zamanda da tüm bölgede siyasi reform için bir itici güç ortaya koymaktadır. Kral I.Abdullah'ın 1957-1992 arasında siyasi partilere uyguladığı yasak dönemi boyunca bir hayır kurum olarak yasallaşan Müslüman Kardeşler Cemiyeti sıkıyönetim yılları boyunca halkın desteğini alabilmekteydi. İkhwan'ın örgütsel yapısı 1989 yılında 26 koltuk ve bağımsız İslamcıların buna ek sekiz koltuk kazanmasına olanak sağlamıştır.

1990 Ulusal Bildirgesi ve çoğulcu siyasi alana izin veren yeni bir siyasi partiler yasası ile birlikte, 1992 yılında İslami Eylem Cephesi (IAF, *Jabhat al-Amal al-Islami*) Kardeşliğin *filli* siyasi partisi olarak kuruldu. Buna karşın, Ürdünlü siyasi gruplara 1993 seçimlerinde yer almaları olanağının verilmesine

⁵¹ Khaled Waleed Mohmood, "Where does Jordan stand on the Syrian Crisis?", *Middle East Monitor*, 16 Eylül 2013.

⁵² A.g.e.

rağmen, seçimler öncesinde Krallık, İslamcıların 1989 seçim zaferi karşısında bir hayatta kalma stratejisi olarak seçim yasasını değiştirmiştir.⁵³ Yapılan değişiklik bir önceki seçimde olan çoklu oy formülünü meclis içerisindeki koltukların orantısal temsiliyet değil de coğrafi temelde dağıtılmasını içeren 'bir kişi, bir oy' sistemi ile değiştirmiştir. Örneğin; Filistin-Ürdünlülerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Ürdün'ün kuzeyinde bulunan şehirler (Amman, Irbid ve Zarqa gibi) doğru anlamda temsiliyetlerini, yoğun bir şekilde Ürdün-Ürdünlü nüfusuna sahip ve Haşimi monarşisinin tarihi anlamda ana meşruiyet kaynağını kazandığı güneydeki şehirler karşısında (Maan, Tafila ve Salt gibi) kaybetmişlerdir. Russell Lucas'ın da öne sürdüğü üzere:

"Yeni seçim sistemi- özellikle de tarikat desteğine sahip_ rejim destekçilerinin faydasına olmuştur. Seçim Yasasındaki değişiklik, Kasım 1993'de [seçimlerinde] seçilecek Temsilciler Meclisinin dağılımının manipüle edilmesi bakımından rejimin işini kolaylaştıracaktır. Daha fazla rejim yanlısı bir Meclis ile hükümetin planladığı yasama gündemi üzerindeki zorluklar azalacak ve muhaliflerin gücü azalacaktır. Bundan dolayı, gelecekte yapılacak barış anlaşması [1994 yılında İsrail ile] engellenmeyecek veya gecikmeyecektir, ekonomik mevzuat ileriye götürülebilir".⁵⁴

Yeni seçim yasası aynı zamanda Filistinli-Ürdünlülerin Ürdün parlamentosunda yeterli temsiliyet alma güvencesi önündeki temel zorluk olmuştur. Filistinli-Ürdünlülerin yasal olarak 'Filistin' yazısı taşıyan bir siyasi parti kurmalarının yasak olması ve bundan dolayı da IAF ve diğer İslami gruplara desteklerini verme eğilimlerinden dolayı; ve 1989 seçim sonuçları göz önüne alındığında 1993 seçim yasasına yapılan değişikliğe karşı çıkanların Müslüman Kardeşler ile muhalefetin ana sembolünü temsil eden ve

⁵³ Filistin toprakları ile savaşa son verdikten sonra 1989 yılında Krallık, daha önce Avam Kamarasına verilmiş Batı Şeria'nın koltuklarını çıkarıp bu koltukların Doğu Şeria bölgelerine verecek şekilde seçim yasasını yeniden düzenlemiştir. Seçim bölgelerini yenileyerek, seçim yasasının orantısal temsiliyet temelinde; koltukların çoğunluğunun yoğunlukla yerel Ürdün-Ürdünlülerin yaşadığı Filistin mirası zararına verilmesi gerekliliğini uyarmıştır.⁵³ 1928 yılında hazırlanan Ürdün'ün ilk seçim yasası, seçim bölgelerinin belirlenmesini orantısal temsiliyet değil de coğrafi bölgeler üzerinden düzenlemektedir. Batı Şeria'nın ilhak edilmesinden sonra bu yasa Filistin topraklarını da içine alacak şekilde değiştirilmiştir. 1988-89 yıllarındaki ekonomik kriz ile ortaya çıkan iç huzursuzluk karşısında Ürdün seçim yasası 20 seçim bölgesinden 80 koltuk formülü ile planlanmıştır.

⁵⁴ Russell Lucas, **Institutions and Political Survival in Jordan**, State University of New York, 2005.

hem örgüt hem de ideoloji bakımından en geniş tabana sahip Ürdün'ün önde gelen partisi IAF olması şaşırtıcı olmamaktadır. ⁵⁵

1993 seçimleri sonrasında IAF'ın önemli düzeyde yaşadığı kayıplar, seçim yasası değişiklikleri çağrısını artırmaya neden olmuştur. Daha da önemlisi, seçimler ile Krallığın 1994 yılında İsrail ile olan bağları normalleştirmeye yönelik attığı önemli adım, Müslüman Kardeşler ve Krallık arasında eskiden beri var olan samimi bağların yeniden yapılandırılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Kısacası, Ürdün'ün İsrail ile uzlaşması, Müslüman Kardeşlerin Ürdün siyaseti içerisindeki nötr tavrını sonlandırmış ve rejim politikalarının sadık bir destekçisi olmaktan sözlü bir muhalefete dönüştürmüştür.

Krallığın Suriye'deki kriz bakımından sahip olduğu 'belirsiz politika', Kardeşlerin rolü ve ülkedeki değişen muhalefet yapısından basit bir şekilde ayrı tutulamaz. Buna ek olarak, ülke içerisinde derinleşen iç bölünmeler, Suriye'nin geleceği bakımından nüfusun iki taraf şeklinde derin bir bölünmesi olarak yansıtılmaktadır. Buna karşın; Ürdünlü *Selefi* cihatçılar Esad'ın devrilmesini desteklerken, ulusalcılar ve solcular Krallığın kendisini herhangi bir düşmanca tavırdan uzakta tutmasını veya Suriye'nin iç işlerine dahil olmamasını istemektedir, diğer yanda ise ülkedeki diğer kişiler, Esad hükümetinin kademeli olarak gittiği barışçıl bir geçişi desteklemektedir. Krallık, böyle bölünmüş bir toplum içerisinde, günümüzde Ürdün'ün gündeminde kendisine merkezi bir yer edinen askeri müdahale olasılığı azaltacak çekingen bir politika izlemek durumundadır. ⁵⁶

2011'in başlangıcından itibaren, yeterli siyasi reform eksikliğinden dolayı artan toplumsal öfke, Krallığın tarihteki en yüksek sayıda mültecilere ev sahipliği yaptığı dönemde Ürdün'deki iç istikrarsızlığı alevlendirmiştir. Ekonomik

⁵⁵ Jillian Schwedler, **Faith in Moderation: Islamists Parties in Jordan and Yemen**, Cambridge University Press, 2006.

⁵⁶ Khaled Waleed Mohmood, "Where does Jordan stand on the Syrian Crisis?", *Middle East Monitor*, 16 Eylül 2013.

sorunlar, etnik topluluklar arasındaki iç çatışmalar ve Müslüman Kardeşler içerisindeki ideolojik ayrılıkların hepsi günümüzde Krallık için olası tehditler oluşturmaktadır ve Ürdün'ün Suriye işlerine daha fazla dahil olması da iç hoşnutsuzlukları artırabilecektir. Örneğin; Doğu Şeria muhalefeti, Ürdün'deki sokak protestolarının bölgesel Arap ayaklanmalarının 'domino etkisinin' bir parçası olmasını sağlayan, tarikat tabanlı *Hirak* ('Hareketi'), iç muhalefeti koordine edenin Doğu Şeria aktivizmi olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman Krallık karşısındaki en birincil sorundur. Filistinliler ve radikal/ militan İslamcılar ise buna karşın mevcut bir tehditten çok potansiyel bir tehdidi temsil etmektedir.

Müslüman Kardeşler içerisinde şahinler ve kuğular arasında gittikçe büyüyen bir ayrılık olmasına karşın, bu aşamada Krallık, *Ikhwan* ile olan önemli ilişkileri üzerinden Selefilere dahil olmak üzere radikal İslamcı grupları atama yetkisine sahiptir. Siyaset analizi uzmanı Labib Kamhawi'nin de tartıştığı üzere:

"Ürdün'de Selefiler gibi radikal grupların ortaya çıkması her zaman için insanların öfke ve hayal kırıklığının bir yansımasıdır, bu insanların bir kısmı da bu tarz gruplara katılarak bunu yansıtmaktadır... Eğer bunun farkında olmamayı tercih ederlerse [Ürdün hükümeti], hükümetin kendisi insanların talepleri içerisinde şiddet ve daha fazla aşırılık davet edecektir".⁵⁷

Ikhwan ve Haşimi monarşisi arasında uzun süreden beri var olan bağlar ile IAF'ın siyasi bir parti olarak rolü, monarşinin İslami aktivizmi ülkede bulundurmak için bir 'güvenlik supabı' olarak Müslüman Kardeşler ile bağlarını yeniden oluşturmak ve normalleştirmeyi tercih edebileceğini önermektedir. Aslına bakılırsa, genel bir siyasi reform çerçevesi içerisinde Siyasi Partiler Yasası ile çelişkili Seçim Yasasının değiştirilmesi bağların yeniden yapılandırılmasını da başlatabilecektir. Buna karşın, hem 2010 hem de 2013 yıllarında IAF ve *Ikhwan*'in seçimleri boykot ettiği düşünüldüğü zaman, *Ikhwan*'in rolünün yeniden yapılandırılması yakın zamanda Krallık için zararlı olacaktır.

⁵⁷ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13163870>

Bölgesel Düzey

İslamcı gruplar- temel olarak Müslüman Kardeşler cemiyetleri- 2011 sonrasında Orta Doğu'da yaşanan toplumsal ayaklanmalarının esas faydalanıcıları olarak bilinmektedir. Başkanlık seçimleri ve Muhammed Mursi'nin Mısır'da kazandığı zaferin yanında halk mitinglerine İslamcı grupların gösterdiği destek, bu yeni dönemde görevli rejimlerin karşılaştığı zorlukların sembolleri olmuştur. Bölgede 'yapısal bir değişiklik' demek için henüz daha erken olsa dahi, yakın zamanda meydana gelen büyük çalkantılar, orta Doğu'daki bir çok ülkede İslamcı aktivizmin kendine özgü yapısını açıkça ortaya koymuştur. Toplumsal hareketlerin bölge içerisindeki yansımaları, Müslüman Kardeşler ve IAF, Ürdün siyasetinin uzun zamandır bütünsel bir parçası olmasına karşın Ürdün'ün *Ikhwan* ve monarşi arasında büyüyen gerilimi içermektedir. Günümüzde Ürdün'ün gündemini işgal eden temel konu ise Suriye'deki İslamcı ele geçirmeyi göz ardı etmektir. Suriye'nin geleceği bakımında Ürdün Beşar Esad'ın istifa etmesini görmeyi ve aynı zamanda da "Suriye'nin bir dizi aşırı mezhep gruplarına bölüneceği olasılığını engellemeyi" tercih edecektir.⁵⁸ Mona Alami'ye göre:

"Suriye'nin çöküşü ve bölgede Sünniler ve Şiiler arasında ortaya çıkan güç dengesindeki değişikliğin şüphesiz komşu ülkeler ve bağımsız bölgesel grupların güç yapıları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Cihatçıların ana vatanlarına dönüşü sadece- özellikle de kendi iç mezhep çatışmalarını yaşayan ülkelerde- bu eğilimi ateşleyecektir."⁵⁹

2006 yılında Hamas'ın Gazze'de kazandığı zafer ve bunun sonucunda *El-Fetih* bağlantılı yükselişinin yanında Mısır ve diğer yerlerde 2011'den günümüze Müslüman Kardeşler aktivizmin yeniden canlanması, "[Müslüman Kardeşlerin] bölgesel etkisini genişleteceği bir yol olarak Ürdün"⁶⁰ düşüncesini ortaya koymaktadır. Genel anlamda bir iç olay değil de Ürdün'de *Selefi*

⁵⁸ A.g.e.

⁵⁹ Mona Alami, "Jihadists thrive in Syria's chaos", *The Daily Star Lebanon*, 16 Nisan 2013.

⁶⁰ Robert Satloff and David Schenker, "Political Instability in Jordan", Contingency Planning Memorandum No: 19, *Council on Foreign Relations*, Mayıs 2013, www.cfr.org.

İslamcı aktivizminin yükselmesi, özellikle de Suriye krizinin bir 'yayıma etkisi' olarak büyük ölçüde bölgesel dinamiklere dayanmaktadır.

Başka yerlerde de olduğu gibi Ürdün'de de *Selefi* İslamcılar İslami Şeriat yasalarının uygulanmasını talep etmektedir; bir diğer deyişle, Ürdün'de bir İslam Devleti kurmayı istemektedir. Krallık içerisindeki genel anlamda düşük profillerine karşın, Ürdünlü *Selefi* İslamcılar, Suriye'deki Esad rejimine karşı aktif olarak savaşmaktadır ve bazıları da "Irak ve Afganistan'da Amerikan birliklerine karşı savaşmak için kişileri görevlendirmeye çalışmak, Amman'da bulunan Amerikan ve İsrail Büyükelçiliklerine karşı saldırı planlamak veya yabancı turistleri öldürmeyi planlamaktan mahkum edilmiştir".⁶¹ Ürdünlü *Selefi Cihatçılar* için Esad'a karşı savaşmaya gerekçe olarak bunun "otokratik, Alevi bir rejime karşı bir dini görev" olduğu sunulmaktadır.⁶² Ürdünlü *Selefi Cihatçıların* esas lideri olan Abu Sayyaf olarak da bilinen Mohmmad al-Shalabi'ye göre, Suriye'de 700-800 Ürdünlü *cihata* katılmıştır.⁶³

El-Hayat, Suriye'deki savaşın başlangıcı itibariyle şunları belirtmiştir:

"Ürdün'deki *Cihatçı Selefiler* ile bağlantılı İslamcı mücahitler, Ürdün ordusunun kuzey komşusu ile sınırı boyunca kurduğu tuzaklardan kaçarak gece karanlığında Daraa şehrine sızmaktadır ... Selefiler, engebeli yollar ve Suriye rejiminin döşediği mayın arazilerinin içerisinde geçerek ABD tarafından terör örgütü olarak listelenen Jabhat el-Nusra'ya [El-Kaide bağlantılı grup] katılmak için yıl kat ediyorlar. Kişi başına \$600 ile \$900 karşılığında silah kaçakçılığına ve sıcak savaş bölgelerindeki insanlara güveniyorlar."⁶⁴

Suriye'deki krizin Suriye'nin iç işi olmanın ötesine gitmesi ve Hizbullah, İran, Batı ve Rusya gibi çeşitli dış aktörleri içeren 'dolaylı bir savaş' yapısına bürünmesi ile birlikte *Cihatçılar* Suriye'deki aktif müdahalelerinin dayanağı olduğunu düşünmektedir. Abu Sayyaf'a göre, "[Suriye'deki] bu cihat Ahl al-Sunna'yı (Sünniler) savunmak içindir. Özellikle Hizbullah ve İran için içine

⁶¹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13163870>

⁶² Suha Philip Ma'ayeh, "Jordanian Jihadists Active in Syria", *Combating Terrorism Center at West Point*, 24 Ekim 2013.

⁶³ A.g.e.

⁶⁴ "Jordan's Salafists Provide Lifeline to Syrian Opposition", *Al-Hayat*, 23 Nisan 2013.

dahil olduktan sonra, savaşın mezhep savaşına dönmesiyle bu cihat zorunlu hale gelmiştir. Hizbullah, Sünnilerin düşmanıdır.”¹ Buna ek olarak, Ürdün’de Selefi Cihatçı aktivizmin yükselişi, Suriye’deki Alawite öncülüğündeki rejimin eylemleri ile bağlantılıdır. Sayyaf “Müslüman ulusunu Tanrısız Esad rejimi karşısında savunma savaşı devam ederken, daha fazla insan savaşmak için katılmak istiyor” demiştir.⁶⁵

Aslında Sünni-Şii (Alevi) çatışmasına dönüşen Suriye krizinin mezhepsel yapısı Ürdün’ün ‘Suriye’nin iç işlerine karışmasını’ engellemiştir. Aynı zamanda, bölgedeki mezhep bölünmesi korkusu da Krallığı, Ürdünlü gönüllülerin Suriye’deki *El-Nusra* cephesine katılımlarını gözlemlemesi ve buna karşı önlem alması için teşvik etmiştir. Eylül 2013’de *Batı Noktasında Terörizm ile Mücadele Merkezi* tarafından sunulan verilere göre, Ürdün “Suriye’deki savaş ile bağlantılı yaklaşık 68 bireyi yakalarken, bunlardan 47’si devlet güvenlik mahkemesinde yargılanma ile karşı karşıyadır.” Buna ek olarak, Ürdünlü 5 *Selefi Cihatçı*, *Jabhat el-Nusra*’ya katılmaya çalıştığından dolayı hapse atılmıştır ve Ürdün *Selefi-Cihatçılar* arasında kilit bir figür olan Abu Qatada da terörizm suçundan yargılanmaktadır. Savaş devam ettikçe Krallık da Suriye-Ürdün sınırını geçmeye çalışan düzinelerce *Cihat* yanlısını tutuklamaya devam edecektir ki Suha Ma’ayeh’e göre bu durum Ürdünlü Cihatçı hareketin Türkiye’ye gitmesini ve oradan da Suriye’ye geçmesini sağlamaktadır.

IŞİD, Ürdün için bir tehlike mi?

Mohammed Abu Rumman’ın ortaya koyduğu üzere; “Ürdün kendisini bir yandan Suriye’yi kurtarmak ve reform sürecini destekler bulurken, diğeryandan da Kralı’nın gündemini Batılı ve Arap müttefiklerinin Esad yönetiminden

⁶⁵ A.g.e.

kurtulma arayışları meşgul etmektedir”.⁶⁶ Suriye krizinin yarattığı koşullar, Ürdün’ün Esad yönetimine karşı mücadele eden muhalif (ılımlı) grupları – özellikle yükselen radikal gruplara mensup üyelerin Ürdün sınırlarına girmesini engellemek amacı – ile desteklemeye sevk etmektedir.

IŞİD’e karşı oluşturulan ABD önderliğindeki koalisyon güçleri içerisinde yer alan Ürdünlü bir uçak Suriye ve Irak üzerinde rutin uçuşunu yaparken düşürülmesinin ardından Krallığın IŞİD’e karşı uyguladığı yaklaşımda daha aktif bir politika değişikliğine gitmesine sebep oldu.⁶⁷ Ürdünlü pilot, Muaz Kasasbeh’in uçağı Rakka’da 24 Aralık tarihinde IŞİD tarafından düşürülerek, pilot rehn alınmıştı. Buna karşılık olarak, IŞİD mesupları, pilota karşılık Ürdün hapisanesinde bulunan Sajida al-Rishawi’nin serbest bırakılmasını talep etmişti.⁶⁸ Ancak pilot Kasasbeh’in geçtiğimiz Şubat ayında örgüt tarafından öldürülmesi, Kral Abdullah’ın örgütle ‘acımasız bir savaşa girdiğini’ ilan etmesine neden oldu. Kral Abdullah Ürdünlü pilotun öldürüldüğü videoun internette paylaşılmasının ardından; “Şehit pilot Muaz el-Kesasibe'nin kanı heder olmayacak. Ürdün’ün korkakça işlenen bu suça cevabı sert olacak” açıklamasını yaptı.⁶⁹ Aynı zamanda, hükümet sözcüsü Muhammed Momani konuya ilişkin verdiği beyanatte; “Bizler koalisyon güçleri ile işbirliği çabalarımızı hızlandırarak aşırılığı (radikalizmi) ve terörizmi zayıflatmaya, ve nihayetinde DAEŞ’i [IŞİD’in Arapça karşılığı] bitirmeyi konuşuyoruz” ifadelerini kullandı.⁷⁰ Krallık, pilotun infaz edilesinin ardından 2005 yılında Ürdün’de yapılan ve 60 kişinin hayatını kaybettiği silahlı saldırılardan sorumlu tutulan Iraklı militan Sajida al-Rishawi ve yine Iraklı el-Kaide menşeli ve 2008 yılında bir Ürdünlüyü öldürmek suçundan hüküm giyen Ziyad Karboli’yi idam etti.

⁶⁶ “Islamist Threat Constraints Jordan’s Syria Policy”, Mohammad Abu Rumman, 21 May, 2013.

⁶⁷ <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/03/isis-video-jordanian-hostage-burnding-death-muadh-al-kasabeh>

⁶⁸ <http://in.reuters.com/article/2015/02/05/mideast-crisis-jordan-idINKBN0L808320150205>

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/04/jordan-king-abdullah-war-isis-pilot>

Krallığın bu tarihten sonra IŞİD'e karşı yürüttüğü hava saldırılarına deyinen Ürdün Dışişleri Bakanı Nasser Judeh de yaptığı açıklamada; hava saldırıları ulusunun öldürülen pilota karşılık ve bunun bir başlangıç olduğunu, ancak terörizmle mücadelenin başlangıcı olmadığını ifade ederek 'IŞİD'i yıkmaya ant içtik' dedi.⁷¹ Judeh ayrıca Krallığın kararlı duruşuna atıfta bulunarak; 'Her neredeysek sahip olduğumuz herşey ile arkalarından gideceğiz... bu sadece bir başlangıç değil, ve tabii ki son da olmayacak" dedi.⁷²

Ürdün'ün komşuları bakımından olaylar ele alındığında, pilotun öldürülmesi ve akabinde Sina'ya düzenlenen saldırı Mısır ve Ürdün'ü ortak beklentiler konusunda daha güçlü ve kararlı politikalar üretmeye ve izlemeye sevketecektir. *Haaretz* gazetesinin de ortaya koyduğu üzere;

'Her iki ülke de İsrail ile barış içinde sınır paylaşmaktadırlar ...Ürdün ve Mısır tarihsel bir sorun olan IŞİD ve onun yerel unsurları ile mücadele etmektedirler. Her iki ülke de son yıllarda İsrail ile ilişkilerini bölgesel istikrar bağlamında geliştirmişler, her zamankinden daha fazla komşularının verecekleri stratejik desteğe güven hissetmektedirler. Böylece ... İsrail Ürdün sınırına, Amman'ın istihbarat toplaması ve IŞİD'in kuzey sınırına düzenleyeceği saldırıları önlemek amacı ile insansız hava aracı gönderdi.'⁷³

Uluslararası Bağlam

Uluslararası tepki bağlamında, Suriye örneğinin Arap Dünyasındaki ayaklanmaların içerisinde kalan diğer ülkelerden ayrı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. krizin başından itibaren, Batı ülkeleri, uluslararası müdahalenin tercih edilen bir politika olmadığını belirtmektedir. Esad'ın kimyasal silahlar kullandığına dair iddialara rağmen bu durum günümüzde de sürmektedir. Suriye'ye müdahale etmek sadece Suriye'nin iç işlerine karışmak

⁷¹ <http://edition.cnn.com/2015/02/05/world/isis-jordan/>

⁷² A.g.e.

⁷³ <http://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.641497>

anlamına gelmeyecek aynı zamanda da potansiyel olarak Lübnan'a, hatta İran'a askeri müdahale yapma sınırlarını da genişletecektir. Buna karşın, Batı'nın politikası askeri müdahaleden kaçınmak ve Cenevre'de iki konferans düzenlemek dahil olmak üzere diplomatik önlemlerle bir çözüm bulmayı denemek olmuştur. Rusya Federasyonunun Suriye sorununa dahil olması Soğuk Savaş politikaları ile tarihsel benzerlik göstermekte, Rusya şimdi de batı ülkelerinin etki alanına girmek istemektedir. Rusya'nın bu dürtüsü, NATO'nun Libya'ya doğrudan müdahalesi sonrasında da belirgin hale gelmiştir. Aynı zamanda, Arap Baharı sonrasında bölgesel güç dengesizliğinin tahmin edilemez ve değişken yapısının İslamcılar tarafından doldurulabilecek bir boşluk oluşturabileceğine dair uluslararası toplum içerisinde de bir farkındalık söz konusudur. Bundan dolayı da özellikle Amerika Birleşik Devletleri, ayaklanmaların ardından takındığı nötr rolü bırakmayı tercih etmiş ve örneğin 2013 yılında Mısır'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin devrilmesinde üstü kapalı desteğini sunmuştur.

2014 yılında Kral II. Abdullah, Suriye'deki gelişmeler bakımından Krallığın yaklaşımının "kapsamlı siyasi bir çözüme ulaşmak adına uluslararası arabuluculuğu desteklemek" olarak pekiştirmiştir.⁷⁴ Ürdün, Suriye'ye yönelik Cenevre II barış konferansının uluslararası hazırlıklarına destek veren ülkeler arasında olmuştur ve Suriyeli mülteciler konusu ele almadaki önemli görevi de uluslar arası toplum tarafından ortaya konulmuştur. Örneğin; Amman'daki İngiliz Elçiliği'nde gerçekleştirilen bir toplantıda İngiliz Dış Sekreteri William Hague, "Ürdün'ün Suriye'den gelen yarım milyondan fazla mülteciye ev sahipliği yapma cömertliğini memnuniyet ile karşıladıklarını" belirtmiş ve "Ürdün ve Birleşik Krallık, ılımlı muhalefeti desteklemek ve çatışmanın sonuçları bakımından Suriye'nin komşularına yardımcı olmak adına Cenevre II barış konferansının yakın zamanda yapılmasına dair tamamen aynı fikirde olduğunu" dile getirmiştir.⁷⁵ Bu bağlamda; Hague, Birleşik Krallığın mültecileri

⁷⁴<http://jordantimes.com/article/jordan-committed-to-supporting-intl-peace-efforts-in-middle-east---king>

⁷⁵ A.g.e.

desteklemek ve topluluklara ev sahipliği yapmak için Ürdün'e insani ve kalkınma yardımı olarak 89 milyon pound sağlayacağını belirtmiştir." Ürdün'ün yarım milyondan fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yaptığını düşünecek olursak, Kral sıkça uluslararası topluma askeri eylem değil de insani görevler şeklinde desteğini artırmaya dair çağrıda bulunmaktadır. The Jordan Times'a göre, Kral II. Abdullah ile yapılan bir toplantıda İngiltere Başbakanı David Cameron "Kralın bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak için devam eden çabalarını memnuniyetle karşıladığını ... aynı zamanda da insani yardımların Suriye'deki insanlara ulaşmasını sağlamak için de uluslararası toplumun çabalarının yoğunlaşması gerektiğinin de altını çizerek" belirtmiştir."⁷⁶

4. Suriye Krizinin gölgesinde Lübnan'ın durumu

Ürdün gibi Lübnan da Suriye'deki durumdan ciddi şekilde etkilenmektedir. Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğuna Ürdün'ün ev sahipliği yapmasına karşın, Lübnan da aynı zamanda ciddi sayıda bir mülteci sayısına sahiptir. Suriyeli mülteciler tüm Lübnan nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Suriye ve Lübnan'ın tarihi ve siyasi bağları Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Aslında Lübnan 1920 yılında Fransız Mandası *Bilad al-Sham'dan* (Büyük Suriye) ayrıldı ve tarihte ilk kez ayrı bir devlet kurdu. Lübnan siyasi sistemi, siyasi gücün ülkedeki en büyük etnik ve mezhep grupları arasında dağıtıldığı 1932 yılında gerçekleştirilen ulusal nüfus sayımı doğrultusunda mezhep bakımından bir güç paylaşımı mekanizması üzerine kurulmuştur. *Kendine özgü* bu güç paylaşım modelinde, Cumhuriyetin başkanı Maronitler; başbakan Sünnilerden; ve Meclis Başkanı da Şii topluluklar içerisinde seçilmektedir.

⁷⁶ A.g.e.

Lübnan'ın azınlıklardan oluşan bir karışımının olması, bütün Orta Doğu bölgesinin kompleks dini ve siyasi ayrımlarının minyatürünün temsilcisi olarak görülmesine neden olmuştur. 1975 ve 1989 yılları arasında, ekonomik eşitsizlikler ve Şii'ler tarafından dile getirilen ülkenin demografik yapısındaki değişiklikler ile Kara Eylül olayları sonrasında Ürdün'den Filistinli mültecilerin ciddi anlamda akın etmesinin neden olduğu ülkenin ortaklıkçı yetki-paylaşım mekanizmasındaki bir başarısızlığa dayanan yok edici bir iç savaş ile karşı karşıya kalmıştır. Suriye'nin Lübnan'ın iç işlerine dahil olması 1976 yılında Cumhurbaşkanı Hafız al-Assad, Arap Caydırma Gücü adı altında iç savaşa müdahale için 30,000 birlik göndermesi ile başlamıştır, ve iç savaşa son veren Taif Anlaşması, o zamandan itibaren Suriye'ye Lübnan siyaseti içerisinde özel bir rol kazandırmıştır. Arap Baharı ve Suriye Krizinin başlangıcının, mezhep grupları arasında eski Başbakan Rafiq al-Hariri'nin 14 Şubat 2005 tarihinde Beyrut'un merkezinde bombalı suikasta uğraması ile başlayan iç ayrılıkları alevlendirerek Lübnan siyasi yaşamında hızlı bir etkisi olmuştur. Hariri suikastı sonrasında Lübnan'daki Sünni ve Şiiler arasında devam eden kutuplaşmanın bir sonucu olarak, Lübnan iç savaşın sonundan beri en istikrarsız dönemine girmiştir. Suriye'deki ayrılık daha da fazla istikrarsızlık getirmiştir; 14 Mart Grubu – Rafiq al-Hariri'nin oğlu Saad al-Hariri önderliğindeki Sünnilerin Suriye muhalefetine açık desteklerini sunması, ve 8 Mart ittifakı – Hizbullah tarafından desteklenen Şii'lerin Beşar Esad'ın Baas yönetimini desteklemesi bu ayrılığı daha da derinleştirmiştir.

2006 yılında ulusal diyalog oturumları çerçevesinde, Baadba Deklarasyonu çıkarılarak, Lübnan'daki iki taraf arasındaki tarihi anlaşmada bir canlanma meydana getirilmiştir. ⁷⁷ Deklarasyon, Lübnan'ın Suriye'den ayrılmasına bağlı olmakla birlikte Lübnan'ın "Suriye'ye silah ve personel kaçakçılığı için bir geçit" olmayacağı şartını içermiştir. Buna karşın deklarasyondan sonra siyasi iki koalisyon arasında iç bölünmeleri yeniden ateşleyen iki olay meydana gelmiştir. Bunlardan biri Lübnan İç Güvenlik Güçleri Enformasyon Bölümü

⁷⁷ A.g.e., s. 24.

Şefi'nin 2006 yılında suikasta uğraması, ikincisi ise Ağustos 2012'de Suriye rejimi yanlısı Lübnan Eski Enformasyon Bakanının tutuklanmasıdır. Bundan dolayı da Baadba Deklarasyonu ruhu kaybedilmiştir ve Lübnan da dolaylı savaşın eski mirasıyla Arap ayaklanmaları sonrası yeni bir döneme girmiştir.

14 Mart ve 8 Mart taraflarının birbirinden farklı çıkarları karşısında Suriye krizi, Lübnan liderlerinin bir anlaşmaya varmasını engellemiştir. Bu bağlamda, Saad Hariri'nin Gelecek Hareketi Partisi Hizbullah'ın askeri cephanesini gündemine getirmiş ve parti yetkililerinden bir tanesi de "Hizbullah'ın Lübnan Askeri Kuvvetlerinde dahi olmayan bir cephaneliği olduğunu" iddia etmiştir.⁷⁸ Hizbullah ise askeri cephaneliğini, İsrail gibi dış güçlerin Lübnan'ı "Suriye'yi istikrarsızlaştırmak için bir konaklama yeri" yapmasını engellemek için ihtiyaç duyduğunu söyleyerek savunmaya çalışmaktadır.⁷⁹ Uluslararası Kriz Grubunun da belirttiği üzere kısacası:

"Lübnan'daki gruplaşmalar açıkça kazançlarının farkında. Bir Suriyeli taraf veya diğerinin her bir başarı bahsi, bir sonraki bölgesel güç dengesinin iç dengeye çevirmek için bekliyor. Hizbullah tamamen farklı bir Suriye rejimi ile bir gelecek pek de düşünmemektedir; kaderini daha da sıkı bir şekilde müttefikine bağlamış durumdadır, ve Esad gerçek tehlikede olsa da hiç bir şey yapmadan durmayacaktır. Bunun aksine, Sünnilerin ağırlıklı olduğu Gelecek Hareketi ve ortakları ne kadar sürse ve karşılığı ne olsa da rejimin devredilmesine bir alternatif görememektedir. Ayaklanmayı iki yönden stratejik olarak görmektedirler: hem düşman bir rejime karşı intikam almak için altın bir fırsat hem de Hizbullah'ın yerel hakimiyetine meydan okumak için bir şans. Lübnan'ın hassas dengelerinin, bu tür bir kazanan alır zihniyetinden çıkmasını görmek zor olacaktır."⁸⁰

Dolayısıyla Suriye sorunu artık günümüzde sadece bir Suriye meselesi değildir. Bunun yanında, Esad'lı ve Esad'sız şekilde Suriye'nin geleceği, bölgedeki güç becerilerini yeniden dağıtma ve ayrıca Lübnan siyasetini de

⁷⁸ "A Precarious Balancing Act: Lebanon and the Syrian Conflict", *International Crisis Group Report*, Middle East Report N°132, 22 Kasım 2012, s. 21.

⁷⁹ A.g.e., s. 16.

⁸⁰ <http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/egypt-syria-lebanon/lebanon/132-a-precious-balancing-act-lebanon-and-the-syrian-conflict.aspx>

istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Savaşın mezhepsel yapısı düşünüldüğü zaman, Suriye krizi komşu ülkelere sıçramış ve Lübnan ile bölgesel dengesizliklerde bir iç ayrılma sonucunu doğurmuştur. Gary Gambill'in de belirttiği üzere, Suriye'de 1966 yılında kurulan yeni hükümet Dürzileri yabancılaştırmaya çalışmış olsa da;

“1963 yılında, Dürzi askeri görevliler, Baas Partisini ilk defa iktidara taşıyan bir darbe başlatılmasında Alevi ve İsmaili Şii tarafına katılmıştır ...Cumhurbaşkanı Amin Hafız'ı deviren ve yetkileri Teğmen Salah Jadid ve Yüzbaşı Hafız Esad'a (ikisi de Alevi) veren 1966 devriminde de yardımcı olmuşlardır”.⁸¹

Hafız el-Esad 1970 yılında başa geldikten sonra, tutulan bir çok Dürziyi serbest bırakırken Dürzilerin Suriye'de güçlerini birleştirmelerini de engellemiştir. Günümüzdeki Dürzilerin Esad rejimine destek verme eğilimleri varken; Lübnan'daki Dürziler Suriye'deki muhalefete destek vermektedir. Rafiq al-Hariri suikastı Dürzi-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemi açarak Dürzi lider Walid Jumblatt'ın (1976'da suikastında ölen eski Dürzi lider Kamal Jumblatt'ın oğlu) 2005 yılında Esad rejimine arkasını dönmesine yol açmıştır.

Suriye'deki Dürziler ve Esad yönetimine olan yaklaşımları Sünni muhalefetindeki öfke sınırına ulaşmadı. Bu yaklaşımın nedeni ise Esad yönetimi mezhep kimliği- Alevilik ile olan yakın ilişkilidir. Dürziler, daha sonraları kısmi ötekileştirmelerine karşın Suriye'deki Baas yönetimi egemenliğinin bütünsel bir parçasıydı; fakat hala daha Sünni bir çoğunluk ve laik olmayan bir rejimin egemenliği altında olmaktansa mezhep azınlığı yönetimi altında olmayı tercih etmektedirler. Buna ek olarak, Dürzilerin Suriye'de yaşadığı şehir olan Jabal'da Daraa şehri ile karşılaştırıldığı zaman daha iyi ekonomik koşullara sahiptirler. Suriye'deki Dürzi toplumunun, Dürzilerin muhalif gruplarına katıldığı Jabal şehri dışında aslında tek bir bütün olmadığını söylemek gerekmektedir.

⁸¹ Gary Gambill, “Syrian Druze: Toward Defiant Neutrality”, Mart 2013, www.meform.org

Lübnan'daki durum çoğunlukla Walid Jumblatt'ın Suriye yönetimine karşı olumsuz bir duruş sergilemesinden dolayı pozisyonlarını Suriye'ye karşı memnuniyetsizliğe çevirdiklerinden dolayı oldukça farklıdır. Buna karşın Lübnan'daki Dürziler de farklı gruplara ayrılmıştır. Dürziler, Lübnan nüfusunun %8'ini oluşturmaktadır ve 1975 ve 1989 yılları arasında Müslümanlar cephesinde Lübnan iç savaşına aktif olarak dahil olmuştur. Öte yandan Walid Jumblatt 8 Mart koalisyonundan yakın zamanda Hizbullah'ın ülkedeki pozisyonuna karşı direnen 14 Mart grubuna geçmiştir.

Diğer taraftan, Hizbullah Esad yanlısı duruşunu sürdürmüş ve Daraa/Suriye ayaklanmalarının başlaması sonrasında ikinci zaferini ilan etmiştir. Nasrallah, Suriye düşerse Kudüs'ün de düşeceğini belirtmiştir.⁸² Hizbullah'ın Beşar Esad ile olan ittifakı sadece mezhepçilik veya Şii bağlantıları ile sınırlı değildir. Buna ek olarak, Nasrallah'ın Bath yönetimi ile olan ittifakı da Esad yönetimindeki bir değişimin bölgedeki İsrail'e direnmek için Hizbullah'ın alanını ve becerilerini sınırlandıracak bir Sünni egemen rejim doğuracağı gerçeği ile yakından bağlantılıdır. Bu belirli nedenden dolayı; Esad'ın düşüşü, Hizbullah'ın Lübnan'daki kapasite ve pozisyonunu de sarsacaktır. Ayrıca Hizbullah'ın Suriye'deki rejim için 8 Mart koalisyonuna açık desteği de İran'ın Suriye'de bir 'dolaylı savaş' içerisinde yer almak istediğini ortaya koymaktadır.⁸³

7. Suriye Krizi Bağlamında Ürdün-Türkiye İlişkilerinin Yeniden Değerlendirilmesi

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) için Arap dünyası ile güçlü ilişkiler kurmak çok önemliydi. Haşimi Krallığı, Türkiye'nin bölgedeki kilit ortaklarından bir tanesidir. Aynı şekilde bu yıl 12 Mayıs tarihinde Kral II. Abdullah Ankara'ya ziyaret gerçekleştirdiğinde şunları demiştir; "*Ürdün-Türk ilişkileri, her iki ülkenin ortak çıkarlarına hizmet eden Orta Doğu bölgesindeki güçlü bağların*

⁸² Fatma Taşdemir, "Suriye İç Savaşı ve Hizbullah Desteği", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 31 Mayıs 2013.

⁸³ A.g.e.

bir örneğidir.⁸⁴ AKP'nin yeni vizyonu olan komşuları ile sıfır sorun vizyonu, Arap dünyasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin yeniden oluşturulmasından aracı olmuştur. Filistin'de uzun zamandır devam eden sorun, Amerika'nın Irak'a müdahalesi, Lübnan'daki istikrarsızlık ve İsrail-Lübnan savaşı ile yakın zamanda Suriye'deki ayaklanmalar, Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolünü artırmıştır. Türkiye temel anlamda Irak'daki Amerika savaşı esnasında Arap ülkeleri özellikle de Ürdün Krallığı ile benzer bir duruş sergilemiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ocak 2003'de Mısır, Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan ve İran'a Irak'daki durum ile ilgili gerçekleştirdiği bir dizi ziyaret, ortak korku ve endişeleri tartışmak ve yeniden ortaya çıkarmak için aktif bir dış politika olma özelliğini taşımaktadır. Devletler içi yapılan görüşmelerden çıkan temel noktalardan bir tanesi de Irak'ın toprak bütünlüğünü sürdürmek ve radikal grupların Irak'da faaliyet göstermesini engellemektir. İki ülke arasındaki ilişkiler 2000'li yıllarda siyasi tarih içerisindeki en üst düzeye çıkmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2006 yılında Amman'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bir yıl sonra da Dışişleri Bakanı Ali Babacan iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması görüşmelerinin başlatılması ile son bulan bir Ürdün ziyareti yapmıştır. 2007 yılında Kral Abdullah'ın Ankara'ya ziyareti sonrasında Şubat 2008'de Ürdün Dışişleri Bakanı Salahaddin Basher ziyaret gerçekleştirmiştir. Üst düzey görüşmeler ve ziyaretler 2009, 2013 ve yakın zamanda bu ay devam etmiştir.

Bu bağlamda, ülkeler arasındaki ikili görüşmeleri ileriye taşıyan önemli konular Filistin-İsrail sorunu ve Irak'da durum çevresinde toplanmaktadır. Hem Türkiye hem de Ürdün açıkça Orta Doğu'daki bölgesel sorunlarla ilgili ortak hedefleri olduğunu belirtmiş ve Siyasi Danışma Grubu oluşturulması konusunda mutabakata varmıştır. Her iki ülke de "iki devletli çözüme" dayanan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını beraberinde getiren adil ve kalıcı bir çözüme ulaşmayı amaçlamaktadır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra ve özellikle de Türkiye'deki AKP hükümetiyle birlikte iki ülke, uzun tarihi

⁸⁴ Jordan Times, 12 Mayıs 2014.

ilişkilerini bölgesel krizin çıkması ve iki ülkede de benzer etkiler bırakan zorluklardan dolayı geliştirmiştir. Bölgesel çıkmazlar Ürdün ve Türkiye'nin bölgesel konular karşısında ortak ilgi ve beklentileri öngörmesine olanak sağlamıştır. Bir diğer deyişle, Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'deki kriz, her iki devletin de Orta Doğu'nun istikrarı bakımında işbirliğini artırması gerekliliğine yöneltmiştir.

Bu çerçevede, hem Türkiye hem de Ürdün, *Filistin sorununa adil ve kapsamlı bir çözüm bulunmasının Orta Doğu'nun istikrarı için temel olduğunu* vurgulamaktadır. Yaptıkları son toplantıda Kral, Türkiye Orta Doğu'daki ana aktörden bir tanesi olduğunun altını çizmiş ve Suriye krizinin Türkiye ve Ürdün'e yeni ve artan yükümlülükler getirdiğini belirtmiştir.⁸⁵

Türkiye'nin Suriye krizindeki aktif pozisyonu ile karşılaştırıldığı zaman, Suriye krizine karşı önemli bir eylemde bulunmak yerine Krallığın 'izle ve gör' dış politikasını izlemesi, Arap Baharı sonrasında Orta Doğu'daki kaygan güç dengesine dayanmaktadır. Ürdün, Suriye'deki insan hakları ihlalleri konusunda Arap Birliğinin aldığı tüm kararlara tam desteğini sunmuş ve Suriye muhalifliğine Birlik içerisinde bir koltuk kazandırma stratejisinin arkasında durmuştur.⁸⁶ Aynı zamanda, Krallık Beşar Esad yönetimini destekleyen ve yönetime karşı çıkan mitinglere de izin vermektedir. Krallığın belirsiz pozisyonunu anlayabilmek adına Türkiye ile karşılaştırıldığındaki iç bağlamını incelemek gerekmektedir.

Arap Baharının ortaya çıkışı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki bir çok ülkeyi 2011 yılından itibaren içerisine çekmiştir. Türkiye, Arap ayaklanmaları öncesi ve sonrasında bölgedeki demokratikleşme hareketlerini artıracak yumuşak bir güç olarak bulunmaktaydı. Ürdün ile Arap Baharı içerisine ne girmiş ne de dışında kalmıştır. Bu dönem içerisinde Krallığın istikrarı Türkiye için

⁸⁵ *Today's Zaman*, 5 Mart 2013.

⁸⁶ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13163870>

önceliklerden bir tanesi olmuştur. Türkiye, Meclis'in yeniden açılması ve Ocak 2013'de gerçekleştirilen milletvekilleri seçimlerini memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye için Ürdün, siyasi ve ekonomik alanlarda ikili işbirliğini geliştirecek bölgede bulunan temelde istikrarlı ve siyasi anlamda liberal ülkelerden birini temsil etmektedir. Arap Baharı bir kez daha bölgedeki düzeni sağlamak açısından Krallığın ne denli önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ürdün ve Türkiye, birbirinden ayrılan iş dinamiklerine karşın Soğuk Savaş döneminden beri tarihsel müttefiklerdir. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Cemiyeti, demokratikleşmeye doğru adımlar atması için Krallığa baskı yapan ana muhalefetlerden bir tanesidir.

Hem Ürdün hem de Türkiye Suriye'deki ayaklanmaların yasal olduğuna dair aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Suriye'deki *uzun süredir devam eden* sorun, iki ülkenin de geçmişten gelen ilişkilerini yeniden oluşturup güçlendirmesine sebep olmuştur. Günümüzde Suriye'deki zorluklar, her iki ülke için de beklenenden daha fazla önem kazanmış ve belirgin hale gelmiştir. Sorun çözme mekanizmalarının eksikliği ve durumun Tunus'dakinden farklı olmasından dolayı, Suriye ve diğer karışıklıklar yakın geleceğin görülesinde zorluklara neden olmaktadır. Bu bağlamda, Suriye'nin istikrarsızlaştırılmasına yönelik hareketler Orta Doğu'nun devletler düzeni bakımından her ülke için de doğal tehditler ortaya çıkaracaktır. Bir diğer deyişle, Suriye'nin toprak bütünlüğü özellikle bölgede büyüyen mezhep ayrılıklarından dolayı her iki ülke için de önem arz etmektedir. Bundan dolayı, bölgedeki dengesizlik ve çıkmazlar, Ürdün ve Türkiye'nin aynı tehdit algılarını paylaşmasına ve yakın gelecekte benzer politikalar ortaya koymasına neden olmaktadır.

Sonuçlar

Arap ayaklanmaları göz önüne alındığı zaman, Ürdün örneğinin bölgedeki diğer ülkelerden daha farklı bir şekilde incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, Arap ayaklanmalarının başlaması ile birlikte,

Ürdün'deki göstericiler monarşinin meşruiyetini sorgulamaktan kaçınmış, siyasi reform çağrısında bulunarak Krallığın meşruiyetini sorgulayıcı bir tavır sergilememiştir.

İşsizlik ve ekonomik nedenlerle başgösteren Arap Baharı gösterileri, Krallığın reform sözü vermiş olması ve çoğu Ürdünlünün istikrardan yana tavır sergilemesi nedeni ile şimdilik etkisini yitirmiş olarak görünmektedir. Süregelen Suriye krizi, kırılğan bir yapıya sahip olan Orta Doğu'un bu önemli ülkesine yeni sorunlar doğurabilecek dinamikler taşımıştır. Yapılan araştırmalara göre, yaklaşık olarak 1,500 – 2,000 civarında Ürdünlünün Suriye ve Irak'ta IŞİD ve al-Nusra ile savaştığı belirtilmektedir. Ürdün'de 6,000-7,000 arasında Selefi olduğu tahmin edilmekte ve bugün Ürdün'ün karşı karşıya kaldığı en önemli mesele söz konusu radikal gruplar ile mücadeledir.

Daha da önemlisi Ürdün'ün, IŞİD'e karşı olduğunu ifade eden ve hapiste olan Cihadi Selefi hareketin önemli figürlerinden kabul edilen Abu Muhammed al-Makdisi ve Abu Katada al-Filistini'yi serbest bırakması, Krallığın yakın zamanda Selefi hareket ile yeniden şekillenmekte olan bağına dikkat çekmektedir. Raporda daha evvel de ifade edildiği üzere, 2002 yılında Ürdün'deki Selefi hareketin liderlerinden Abu Sayyaf, Krallık tarafından tutuklanmak istenmiş ve Krallık Abu Sayyaf'ın saklı bulunduğu güneydeki Maan kentine askeri bir hareket düzenlenmişti.

Ürdün bugün koalisyon güçleriyle birlikte terörle mücadele kapsamında IŞİD'e karşı ortak hareket etmektedir. Bu politikanın esas sebebi olarak da ülke nüfusunun büyük bir bölümünün Sunni olması belirtilmektedir. Hatta Irak/Anbar'daki Sunni aşiretlerle Ürdünlü Sunni hareketlerin sahip olduğu yakın ilişki Krallığı endişelendirmektedir.⁸⁷ Bu noktada, Ürdün'ün yaşadığı

⁸⁷ <http://www.aljazeera.com/news/2015/08/rift-deepens-jordan-muslim-brotherhood-150810121308733.html>

açmaz; bir yandan Krallık sınırötesinde faaliyet gösteren radikal Selefi grupların ülkeye sızması için Selefi örgütlere yakın bir tavır sergileme isteği içindeyken; diğer yandan ise ülkede siyasi kanadı bulunan Müslüman Kardeşler ile ilişkilerinin tarihte hiç olmadığı kadar sekteye uğramış olmasıdır. Müslüman Kardeşler Cemaatı liderlerinden Zeki Ben İrşid'in yazdığı kitap nedeni ile hapse gönderilmesi, bu değişen ilişkinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, Ruheil Gharaibeh'in Müslüman Kardeşler'den ayrılarak 2012 yılında ZemZem girişimini kurması ve akabinde Cemaat'ın ılımlı kanadının yeni bir hareket olarak yükselmesi, Krallık ve Ürdün İhvan'ı arasındaki tarihsel yakınlığın kırılma zemine doğru evrildiğini ve bu konunun yakın zamanda Ürdün iç ve bölgesel siyasetinde önemli bir mesele olarak yer alacağına işaret etmektedir.⁸⁸

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki; İhvan'ın Ürdün kolu bölgedeki muadil örgütleri ile mukayese edildiğinde şiddet içermeyen yaklaşımı ve ılımlı sayılabilecek siyasi kanadı İslami Hareket Cephesi (İHC) ile bugün Ürdün iç siyasetinde önemli bir muhalif-aktör (evvelen tarafsız muhalefet) konumundadır. Ancak yakın zamanda, Ürdün İhvan'ının Hamas ve son dönemde Mısır İhvan'ı ile yakın ilişki kurma çabası içerisinde olması bugün yaşanan politik/ ideolojik kırılmayı bir nebze de olsa açıklamaktadır.

Son zamanlarda Orta Doğu bölgesi ve bir devlet-dışı aktör olarak Suriye ve Irak'ta yükselen İŞİD olgusu, Krallığın sadece dış politikada değil, iç politikada da hayati önlemler ve yaklaşımlar sergilemesine sebep olmuştur. Krallık, siyasi reform yanında yolsuzluk ve işsizliğe karşı önlemler alınmasını talep eden sayısı gittikçe artan bir muhalefet ile karşı karşıya zor bir durumda bulunmuştur. Buna karşın, Suriye'deki savaşın Ürdün'de de yayılan etkileri göze çarpmaktadır. Bu etkilerden bir tanesi ise Ürdün'deki İslam hareketinin radikalleştirilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da, Krallık

⁸⁸ Osama al-Sharif, "İŞİD, Irak ve Suriye'den yönelen tehditler Ürdün'ü sarsıyor", al-Monitor, 25 Haziran 2015.

günümüzde liberalleşmeye odaklanmak yerine, muhalif grupları izlemek ve bu konuda sıkı önlemler almak için adımlar atmaktadır.